

um die Fenster an der Presbyteriumssüdseite und um das östliche Fenster der Schiffsordseite erhielten, sowie die Putzflächen in Laibungen weiterer Fenster. Solche Umrahmungen traten offenbar von der umgebenden grobkörnigeren Putzfläche mäßig hervor; sie lassen sich als eine Art typisch mittelalterlicher Ausstattung bezeichnen. Die zweite, im größeren Ausmaß erhaltene Putzschicht ist glatt und charakteristisch gewellt, mit deutlichen Spuren nach der Maurerkelle und dem geritzten Dekor bei den Fensterlaibungen und an den Ecken. Die anspruchsvoller behandelten Fensterumrahmungen an der Nordseite des Kirchenschiffs werden an äußeren Umrissen mit drei und an inneren Gliederungsbändern mit zwei, um 3–4 cm abgesetzten Linien begrenzt. Im Unterschied zu der umgebenden Ocker-Farbigkeit (eine Frage, ob es sich um eine Tünche oder Putzfarbe handelte) sind die Umrahmungen grau mit weißen und roten (äußeren) Bändern. Die Quaderarmatur an den Ecken besitzt eine ähnliche Farbenbehandlung. Auch diese Gestaltung gehört typologisch dem Mittelalter an, sie lässt sich jedoch nicht genauer als in das 16.–17. Jahrhundert (mit Rücksicht zum Überdauern mittelalterlicher Gewohnheiten auf dem Lande) einordnen. Die späteren Änderungen der Verputzung wurden nur im Allgemeinen verfolgt. Jene die Zumauerungen der mittelalterlichen Fenster verdeckende wird in Zusammenhang mit Aufrichtung barocken Dachwerks geordnet, das sich mit seinen Details in die 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts datieren lässt. Damals machte man die Umfassungsmauern etwas niedriger, so dass die älteren Putzschichten unter dem Gesims keineswegs mehr vorhanden sind. Interessant sind Spuren der geritzten Quaderung an dem offenbar späteren Putz der am ehesten gegen 1800 im Zusammenhang mit dem Turmbau übermauerten Nordwestecke des Kirchenschiffs. Es scheint als wahrscheinlich, dass der geritzte Fassadendekor erst bei der klassizistischen Fassadenumgestaltung im Zusammenhang mit dem neuen, 1824 errichteten Presbyteriumsdachwerk definitiv verschwand.

Der Beitrag widmet die Aufmerksamkeit einigen Details im Dachraum, besonders dem Abdruck des älteren Daches über dem Presbyterium am Giebel über dem Triumphbogen. Dieser bezeugt die Erkenntnis, dass die ursprüngliche Mauerkrone sich deutlich niedriger gegen die Scheitellinie des Presbyteriumsgewölbes befand. Das atypische Tonnengewölbe selbst ist recht bemerkenswert. Der Ansicht des Autors gemäß lässt es sich zu den Übergangselementen zwischen Romanik und Gotik einordnen, wie sie auch an weiteren Kirchenbauten in der Umgebung deutlich sind.

ABBILDUNGEN:

Abb. 1: Bratčice (Bez. Kutná Hora [Kuttenberg]), St. Wenzelskirche. Gesamtansicht von Süden, Zustand vor der Fassadenerneuerung (alle Fotos des Autors).

Abb. 2: Bratčice (Bez. Kutná Hora [Kuttenberg]), Ausschnitt der Stabilkatastralkarte, 1838.

Abb. 3: Bratčice, St. Wenzelskirche. Grundriss mit eingezeichneten Schnittebenen (mittels Messband und Laser-Entfernungsmesser vom Autor aufgenommen und gezeichnet).

Abb. 4: Bratčice, St. Wenzelskirche. Längsschnitt.

Abb. 5: Bratčice, St. Wenzelskirche. Schiff. Querschnitt.

Abb. 6: Bratčice, St. Wenzelskirche. Presbyterium, Querschnitt mit eingezeichnetem Abdruck des älteren Presbyteriumsdaches.

Abb. 7: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Nordseite mit schematisch eingezeichneten Funden (mit Messband gemessen, alle Fassadenrisse vom Autor aufgenommen und gezeichnet); starke Linie – vorhandene Öffnungen, schraffiert – Fensterumrahmung von der ältesten Putzschicht, punktiert – annähernder Ausmaß von „Renaissanceputzflächen“, dicht punktiert – Flächen mit festgestelltem roten Anstrich, Buchstabe b – in die Barockperiode einzuordnende Putzflächen, Buchstabe k – klassizistische Putzflächen.

Abb. 8: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Südseite mit schematisch eingezeichneten Funden; rechts an der Stelle des größeren gotischen Fensters spätere Öffnung mit bemaltem Umkreis, in ihrer unteren Partie mit Strichlinie eingezeichnete Putzflächen gotischer Fensterumrahmungen.

Abb. 9: Bratčice, St. Wenzelskirche. Presbyterium, Nordseite und Kirchenschiff, nordöstlicher Mauerabschnitt mit schematisch eingezeichneten Funden; punktiert – annähernder Ausmaß von mittelalterlichen Putzflächen, b – die in die Barockperiode, k – die in den Klassizismus einzuordnenden Putzschichten.

Abb. 10: Bratčice, St. Wenzelskirche. Presbyterium, Südseite und Kirchenschiff, südöstlicher Mauerabschnitt mit schematisch eingezeichneten Funden; schraffiert – Fensterumrahmungen aus der ältesten Putzschicht, unter dem rechten Fenster und an der Presbyteriumsecke Reste des geritzten Dekors.

Abb. 11: Bratčice, St. Wenzelskirche. Presbyterium, Ostseite mit aufgenommenem Ausmaß vom „Renaissanceputz“, an Ecken Relikte geritzter Quaderarmatur, in der unteren Partie geritztes Ornament, dicht punktiert – Orte mit festgestellter roter Tünche.

Abb. 12: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Südseite nach der erfolgten Erforschung.

Abb. 13: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Südostecke, ursprüngliches Gesimsprofil.

Abb. 14: Bratčice, St. Wenzelskirche. Presbyterium, Südseite mit zwei deutlichen zugemauerten gotischen Fenstern.

Abb. 15: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Nordostecke, geritzte Quaderarmatur an der „Renaissanceputzschicht“.

Abb. 16: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kirchenschiff, Nordseite, östliches gotisches Fenster, rechts oben Rest der gotischen Umrahmung.

Abb. 17: Bratčice, St. Wenzelskirche. Barockdachwerk über dem Kirchenschiff, Detail.

Abb. 18: Bratčice, St. Wenzelskirche. Dachgiebel über dem Triumphbogen, vom Presbyteriumsdachraum her gesehen, rechts Putzreste beim Abdruck nach dem älteren Dach.

Abb. 19: Bratčice, St. Wenzelskirche. Plan für den Kirchenumbau, 1824 (Fond des Staatlichen Bezirksarchivs [SOA] Kutná Hora).

Abb. 20: Bratčice, St. Wenzelskirche. Kircheninneres.

(Übersetzung J. Noll)

TVRZE A ZÁMEK V ZAHŘÁDCE U PETROVIC JAN VESELY - JIŘÍ ŮLOVEC

Český venkov býval doslova poset desítkami drobných panských sídel, tvrzí a malých zámků, které často významně formovaly krajinu a především charakter obcí. Z architektonického hlediska se v mnoha případech nejednalo o stavby prvotřídní, většinou to však byly malebné srostlice skrývající často i velice stará jádra. Byla to právě tato skupina staveb, která nejvíce utrpěla změnami a nestálostmi v majetkových poměrech a především totálním nezájmem komunistického režimu.

Mezi nejzajímavější sídla tohoto typu v oblasti středoevropského Sedlčanska patří bezesporu zámek v Zahrádce v okrese Příbram, zvané dříve Mladotova Zahrádka (obr. 1). Zámecký areál, devastovaný postupně různými státními zemědělskými podniky, se dočkal převratu v roce 1989 jen v torzálním stavu. Samotná zámecká budova, pustá od roku 1969, byla v revolučním roce již na pokraji zřícení.

Na počátku devadesátých let restituovali zámek dědicové původního majitele, kteří však v následujících letech pro zachranu zámku nic neučinili. V zimě roku 1993 se tak propadla část střechy nad menším křídlem zámku. Od té doby přináší zima rok co rok v zámecké budově další destrukce.

Obr. 1: Zahrádka (okres Příbram), pohled od jihovýchodu z prostoru hospodářského dvora (stav v padesátých letech 20. století, originál uložen ve fotoarchivu NPÚ-ÚOPSC).

V roce 2000 inicioval Památkový ústav středních Čech v rámci institucionálního výzkumu, výzkumného úkolu „Menší panská sídla“, zpracování celkové památkové dokumentace areálu zámku s hospodářským dvorem, s důrazem na zámeckou budovu. Úkolem dokumentace bylo především zachycení maxima informací, bez zvláštních nároků na jejich interpretaci. S ohledem na nevyhnutelně se blížící úplné zřícení objektu a s ním spojený zánik jeho vypovídací hodnoty byla v rámci dokumentace provedena podrobná inventarizace všech hodnotných prvků a zároveň celková fotodokumentace. Elaborát, zahrnující v redukované podobě i ostatní složky obsažené obvykle v SHP, byl dokončen a odevzdán v prosinci roku 2000.

Autoři dokumentace zámek sledovali i v následujícím roce, a po zřícení části kleneb v nejstarší části přízemí v zimě 2001 se rozhodli využít pravděpodobně poslední příležitosti k prohloubení průzkumu. Výrazně pokročilé stadium rozpadu většiny konstrukcí umožnilo místy velmi detailní poznání, což podnítilo zaměření průzkumu hlavně na stavební vývoj objektu. U vědomí narůstajícího rizika při vstupu do objektu byl pořízen

celkový videozáznam, důležitý především pro zachycení prostorových vztahů v zámku i v celém areálu, a byly odebrány vzorky dřeva z krovu a stropů pro dendrochronologickou analýzu. V průběhu roku 2001 byla pak zpracována i podrobná historická rešerše, jejíž výsledky pomohly výrazně při interpretaci nálezů průzkumu.

Výsledkem těchto tří průzkumových fází je elaborát, který nyní jako kolektivní dílo předkládáme. Jedná se o první monografický článek věnovaný zahrádeckému zámku, také proto si dovoluujeme předložit čtenářům co nejširší spektrum informací, od základních údajů přes podrobnou historii a popis zámku až k pokusu o nastínění jeho stavebního vývoje.

Obec Mladotova Zahrádka se nachází na samém okraji Středočeského kraje, 20 km jižně od Sedlčan, ve výšce 520 m. n. m. Areál zámku s hospodářským dvorem je situován na severním okraji obce, sevřený mezi hlavní silnicí vedoucí z Petrovic do Předbořic a menší sil-

Obr. 2: Zahrádka, výřez z katastrální mapy vsí z roku 1839. Jádrem vsi se zástavbou rozloženou podél dvou cest tvořil areál poplužního dvora, situovaný v její severní části. Rozměrný, trojkřídlý dvůr se vstupem od jihu byl na západě uzavřen středně velkou zámeckou budovou na půdorysu písmene „L“, jejíž severní průčelí opatřené balkónem se obracelo do malého parku. Při severním okraji zástavby je vyznačena předpokládaná poloha staršího zahrádeckého sídla. Šrafovane značeny objekty z nespalného a tečkované objekty ze spalného materiálu, plně vodní plochy a toky (kresba J. Úlovec).

ničku, vedoucí ze Zahrádky do Radešína. Hospodářský dvůr se rozkládá jižním a východním směrem od zámku, ze severu a západu je zámek obklopen parkem. Areál je přístupný z jihu, piliřovou branou sevřenou mezi pivovar na východě a lihovar na západě.

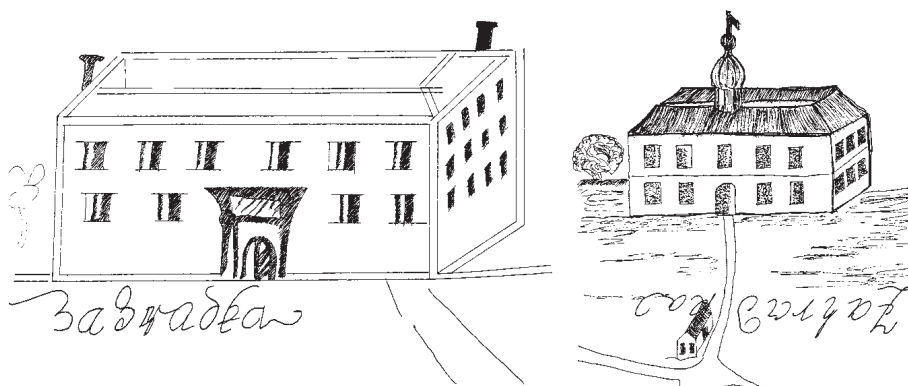
Zahrádka byla samostatným zbožím od 14. století. Tato skutečnost zřejmě způsobila, že se již v minulosti stala centrem pozornosti badatelů. K poznání její historie přispěli především tři historici, kteří se jí při studiu pramenů detailněji zabývali. Již v sedmdesátých letech 19. století to byl A. N. Vlasák,¹⁾ počátkem 20. století A. Sedláček²⁾ a konečně ve třicátých letech téhož věku Č. Habart.³⁾ Následující literatura pak už pouze opakovala údaje, které publikovali především A. N. Vlasák a A. Sedláček (Habartova práce vyšla tiskem teprve roku 1994).

HISTORIE ZAHRÁDECKÉHO STATKU

Dobu založení vsi neznáme. Zpočátku asi nedosahovala velkého významu, takže v ní nebyl založen ani kostel. Ten však vznikl v sousedních Předbořicích, ležících jen 3 km západním směrem. Tato ves byla zřejmě nejen starší, ale již ve 13. století tvořila centrum šlechtického zboží.⁴⁾ A právě jeho majitelé zřejmě vystavěli v Předbořicích také kostel, o němž nalézáme první zmínku roku 1358.⁵⁾ Ti byli zprvu jistě výhradními držiteli podacího práva k tomuto kostelu, opravňujícího je dosazovat faráře. Neznámo však přesně kdy, bylo utvořeno samostatné zboží rovněž ze sousední Zahrádky a držitelé Předbořic se s majiteli zahrádeckého statku o podací právo rozdělili. Nelze přitom vyloučit, že prvotní zahrádeční majitelé pocházeli z rodu držitelů Předbořic, tj. byli s nimi v příbuzenském vztahu, ovšem vzhledem k torzovitosti písemných pramenů dosud nelze tuto hypotézu podložit.

Prvními známými majiteli zahrádeckého zboží byli bratři Vojslav a Diviš. Poprvé o nich slyšíme 29. srpna 1365, kdy společně s Příbikem, Janem, Sezemou Janem a Přechem z Předbořic jmenovali k tamnímu kostelu po Bohosudově úmrtí nového faráře Jana, pocházejícího z Krásné Hory.⁶⁾ Zahrádku měl zapsán jako majetek zřejmě především starší z bratrů Vojslav. Tak lze také vysvětlit, proč to byl právě on, kdo prodal smlouvou z 24. června 1373 milevskému klášteru roční plat, plynoucí ze dvou poddanských usedlostí v Zahrádce.⁷⁾ Na listině, vyhotovené ke stvrzení smlouvy, se dochovala jeho pečť, mající ve znaku orlici, kterou poté užívali i potomci obou bratrů.⁸⁾

Vojslav s Divíšem jsou připomínáni společně naposledy roku 1385. Tehdy zemřel předbořický farář Jan a 13. září k němu bratři dosadili společně s Vilémem, Alšem a Buškem z Předbořic za faráře Mikuláše původem z Milčína.⁹⁾ Potíže nejasného charakteru, které se vyskytly ohledně jeho dosazení, byly zakrátko vyřešeny.¹⁰⁾ Vojslav krátce poté zemřel, takže zahrádecké zboží přešlo na jeho bratra Divíše. Ten je zmiňován již 9. března 1388, kdy společně s Vilé-

Obr. 3: Zahrádka, nepřesná zobrazení zámecké budovy na mapách vzniklých před rokem 1736 (kresba J. Úlovec).

Obr. 4: Zahrádka, dvě vyobrazení zámku na mapách vyhotovených J. J. Světeckým z roku 1727. Na rozdíl od vyobrazení předcházejících jsou velmi věrná. Zámek je na nich znázorněn jako dvojřídlový patrový objekt s věžičkou nad jižním křídlem.

mem a Mikšíkem z Předbořic, poručníky sirotků po mezitím rovněž zemřelém Alšovi z Předbořic, dosadili k předbořickému kostelu po Mikulášově úmrtí nového faráře Jana.¹¹⁾

Diviš poté držel Zahrádku ještě dlouhá léta. 24. května 1407 je uveden mezi svědky, stvrzujícími rozhodčí výpověď ve sporu mezi břevnovským klášterem a obcí Záhořany.¹²⁾ Poté se s ním setkáváme roku 1413, když společně s Jírou, zvaným Masopust, a Půtou z Předbořic dosadil 27. března k předbořickému kostelu po rezignaci Jana nového faráře Svatobora z Týna nad Vltavou.¹³⁾ Pokud je dosud známo, tak naposledy je Diviš připomínán 6. listopadu 1419, kdy byl pořízen soupis straníků Pražanů.¹⁴⁾ Jak dlouho poté ještě žil, bohužel nevíme.

Divišovými potomky (a snad jeho syny) byli bratři Brus a Svojsě ze Zahrádky. S oběma se setkáváme v pramenech teprve od dvacátých let 15. věku.¹⁵⁾ Je zajímavé, že zatímco Svojsě patřil k přívržencům Táboru a Prahy (tedy obdobně jako Diviš), bratr Brus byl služebníkem Oldřicha z Rožmberka, v jehož službách je připomínán především jako treboňský hejtman. Svojsě sloužil v letech 1430 až 1436 jako hejtman v Rokycanech,¹⁶⁾ poté velel na hradě Vildštejně. V říjnu 1449 byl již mrtev, zanechav po sobě vdovu Markétu z Chrustenic.¹⁷⁾ Jeho bratr Brus byl ještě počátkem čtyřicátých let v rožmberských službách. Dokladem původu obou bratrů jsou jejich pečťe na listině Oldřicha z Rožmberka z 25. listopadu 1435, na nichž je zobrazena vpravo hledící orlice.¹⁸⁾

Písemných zmínek o bratřích ze Zahrádky se dochovalo skutečně mnoho, ale žádná z nich nepotvrzuje jejich vztah k Zahrádce. Zdá se tedy, že oba sice statek po Divišovi zdědili, ale zanedlouho poté jej prodali, neboť měli zájmy v jiných částech Čech. Jelikož zprávy o Zahrádce po roce 1419 na dlouhou dobu umlkají, není známo, komu patřila. Snad ji koupili držitelé blízko ležící vsi a stejnojmenné

ného statku Kovářov. Před polovinou 15. století to byli Mareš z Kovářova s manželkou Markétou a bratři Odolen a Jan z Vepic. Po jejich úmrtí byl majetek 1. října 1465 svolán právem královské odumrti u úřadu v Krásné Hoře a král Jiří z Poděbrad jej poté věnoval bratrům Janu a Matějovi z Jetřichovic a z Kovářova. Proti jejich obdarování sice vystoupil roku 1466 Jan z Vysokého jako právní zástupce Jana z Hodějova, hodlající prokázat nároky svého svěřence, ovšem přestože se soudní jednání táhla až do roku 1486, svolaný majetek zůstal v držení bratří z Jetřichovic.¹⁹⁾

Zahrádka se jako součást kovářovského statku v jednáních probíhajících v šedesátých až osmdesátých letech přímo sice nezmiňuje, ale jeho součástí jistě tvořila. Po jmenovaných bratřích vlastnila část Kovářova se Zahrádkou Barbora z Jetřichovic a z Kovářova, o níž se předpokládá, že byla dcerou Jana nebo Matěje. Jak dlouho zmíněný majetek držela, dosud nevíme. Dne 15. března 1497 však uzavřela smlouvu s tábořskými měšťany Janem z Orlova a Janem Hruškou ze Strkova a za 900 kop českých grošů jim prodala kovářovský statek s tvrzí a dále „v Zahrádce tvrz, dvůr poplužní s poplužím, ves celou, dvory kmetcí s platem, v Krchově dvory kmetcí s platem což tu má, ve Vesci dolejší dvůr kmetcí pustý s platem, v Kuním tři dvory kmetcí osedlé s platem“ a další příslušenství.²⁰⁾

Do držení zahrádeckého statku se rokem 1497 dostali členové dvou měšťanských rodin z Tábora. Jelikož držet majetek společně (v nedělu) bylo složité, Janové se o něj rozdělili a zatímco Jan ze Strkova byl odškodněn jinde, Janovi z Orlova připadla část kovářovského zboží, Zahořany a zahrádecké zboží. Záhy po oddělení zapsal Jan z Orlova polovinu majetku, totiž polovinu kovářovské tvrze s příslušenstvím, poplužní dvůr v Bojkovicích a polovinu zahrádecké tvrze s poplužním dvorem a dvěma poddanskými dvory, polovinu poddanských dvorů v Krchově a Kuním, manželce Markétě z Pelhřimova. Sám si ponechal druhou část obou statků a zboží v Zahořanech.

Když Jan z Orlova roku 1511 zemřel, zahořanský majetek po něm dostali právem odumrti od českého krále Vladislava Jagellonského synové Jiřího Karlíka z Nežetic, totiž Petr, Jan a Arnošt.²¹⁾ Když pak roku 1512 zemřela vdova Markéta, byl po ní svolán veškerý majetek, „v Zahrádce tvrz a dvůr poplužní s poplužím, ves celá, dvory kmetcí s platem, s dědinami, v Kuním tři dvory kmetcí s platem, v Krchovu dva dvory kmetcí s platem, v Petrovicích dvůr kmetcí s platem, ve Lhotě dva dvory kmetcí s platem, v Podhájí dva dvory kmetcí s platem a mlýn pustý, ve Vítině dvůr kmetcí s platem, v Oukřtalově dvůr kmetcí s platem, ve Lhotce na Podhájí dvůr kmetcí s platem“ a další pozemky, a král věnoval celou odumrtí roku 1514 Jiřímu ze Šternberka a na Konopišti.²²⁾ Proti tomuto obdarování se však zdvihli bratři Karlíkové a rovněž Markétina dcera Kateřina z Pelhřimova, manželka Petra Halaše z Radimovic.²³⁾ Z králova rozhodnutí vznikl dlouholetý spor, který měl ukončit Vladislavův výrok z roku 1524, kterým přisoudil zahořanský majetek a odumrtí po Markétě bratrům Petrovi, Janovi a Arnoštovi Karlíkům z Nežetic.²⁴⁾

Ani tento soudní výrok však spory neukončil. Díky němu zůstal zahrádecký statek stále rozdělený na dvě části, neboť jedna patřila bratrům a druhou zdědila po otcí Kateřina z Pelhřimova. Již v dubnu 1524 bratři Karlíkové proto obeslali k zemskému soudu Kateřinu a žádali, aby před něj postavila její poddané ze vsí Zahrádka a Podhájí, které potřebovali ke svědecké výpovědi v procesu proti ní.²⁵⁾ Roku 1525 však vystoupil proti rozhodnutí soudu ve věci části kovářovského statku Jan Hruška ze Strkova a téhož léta si vynutila další soudní jednání sama Kateřina, která za sebe jmenovala zástupce, manžela Petra Halaše z Radimovic a jeho příbuzného Václava z Radimovic.²⁶⁾ V dalším průběhu sporu nakonec prokázala nárok na Zahrádku Kateřina s manželem Petrem, kdežto Kovářov připadl Hruškům ze Strkova a Karlíkům z Nežetic zůstaly Zahořany.

Manželé drželi Zahrádku po dalších několika letech. Zatímco o Kateřině nevíme téměř nic, její manžel je zmiňován roku 1534 v soupisu českých stavů, neboť mezitím byl povýšen do vladyckého stavu.²⁷⁾ Majetek, a tedy rovněž Zahrádku, po nich zdědil syn Václav, který však uzavřel roku 1538 smlouvu s Adamem Zahrádeckým ze

Zahrádky a za 425 kop českých grošů mu prodal „v Zahrádce tvrz, dvůr poplužní s poplužím, ves celou tudíž a dvory kmetcí s platem, v Krchově dvůr kmetcí s platem s poustkou, ve Vítině a v Oukřtalově dvory kmetcí pusté s platem co tu měl, v Petrovicích dvůr kmetcí s platem, v Kuním dvůr kmetcí s platem“ a pozemky.²⁸⁾ Vláda Halašů z Radimovic nad Zahrádkou tím skončila.

Adam Zahrádecký, nový majitel Zahrádky, patřil k tzv. „novoštitcům“, svobodným obyvatelům Království, povýšeným teprve za života do šlechtického stavu. Nevíme sice, kdy byl povýšen, dokládá to však skutečnost, že jeho potomci museli o stejné postavení žádat, neboť Adamovo právo platilo pouze pro jeho osobu. Je přitom více než pravděpodobné, že přídomek převzal právě po zakoupeném statku. Zahrádku nedržel dlouho, neboť roku 1546 zemřel a pochován byl v předbořickém kostele svatého Filipa a Jakuba.²⁹⁾ Zanechal po sobě dva syny Jiljího a Mikuláše, kteří Zahrádku zdědili.

Václavovi synové požádali obdobně jako otec o erbovní list, který jim panovník Ferdinand I. udělil 6. ledna 1552 a který jim umožňoval používat predikát „Zahrádecký z Vlčí Hory“ a půlený žlutomodrý erb s chrtem a vlkem,³⁰⁾ roku 1554 byli povýšeni do rytířského stavu a složili předepsaný slib věrnosti.³¹⁾ Starší z bratří, Jiljí, sloužil nedaleko od bydliště, na hradě Orlíku jeho majitelům, Švamberkům. Roku 1555 dostal od Johanky z Lobkovic plnou moc, aby mohl zařídit potřebné náležitosti spojené s úmrtím jejího manžela Bohuslava ze Švamberka a vyplněním poslední vůle.³²⁾ Téhož roku od ní obdržel zástavou některé pozemky, které roku 1561 vrátil.³³⁾

Počátkem šedesátých let 16. věku byl Jiljí v pokročilém věku, takže musel začít pomýšlet na uspořádání majetkových záležitostí. 17. srpna 1563 dostal od panovníka tzv. mocný list, opravňující ho k pořízení závěti a svobodnému nakládání s majetkem.³⁴⁾ O jeho osobním životě však nevíme téměř nic. Za manželku měl snad Anežku z Chotětic, pišící se roku 1572 v soupisu dlužníků zemské berně z Vltavského kraje (do něhož Zahrádka náležela) s predikátem „na Zahrádce“, s níž měl snad dva syny, Václava a Jana. Soudíme tak proto, že panovník Ferdinand I. povýšil roku 1563 strýce Václava a Mikuláše z Vlčí Hory a bratry Václava a Jana Zahrádecké do vladyckého stavu a 3. ledna 1564 jim dal svolení, aby mohli užívat erb Vlčíhorských.³⁶⁾

Jiljí zemřel někdy kolem roku 1570 a pochován byl také v předbořickém kostele.³⁷⁾ Majetek po něm převzal zmíněný Václav Zahrádecký, starší z jeho předpokládaných synů. Víme, že Zahrádku řídil již roku 1572, o čemž svědčí několik zmínek. V tituláři české šlechty z téhož roku byl totiž uveden s predikátem „Václav Zahrádecký z Vlčí Hory a na Zahrádce“, což dokazuje jeho postavení ke statku. K roku 1572 se však poji rovněž další zprávy. Tehdy byl na návštěvě v nedalekém slavoňovském dvoře patřícím orlické vrchnosti, v němž ho napadl Jan Mlázovský z Těšnice, který „dobyvši zbraně své bez hodné příčiny, jeho Václava Zahrádeckého v tvář touž zbraní svou zranil“. Václav se samozřejmě bránil a roku 1573 pohnal Jana před soud. Výsledek jednání však neznáme.³⁹⁾ Václav Zahrádecký ovšem setrval v dobrých vztazích s majiteli orlického panství i po tomto incidentu, neboť roku 1572 směnili s Kryštofem ze Švamberka rybníky, když za rybník, zvaný Heřman, předal Kryštofovi rybník ležící pod Vladycínem, zvaný Krivoklát. Roku 1585 pak Václav pronajal Kryštofovi dědici Janu Jiřímu ze Švamberka krčmu v Zahrádce a v Kuní, aby v nich mohlo být čepováno pivo ze slavoňovského pivovaru, za což obdržel sedm věrtelů bílého piva a půl věrtelů tzv. řídkého piva z každé várky.⁴⁰⁾

Václav Zahrádecký držel Zahrádku několik desetiletí. Víme o něm, že roku 1579 nestačil řádně splatit zemskou berni, takže se ocitl v seznamu dlužníků s pohledávkou ve výši 4 kopy českých grošů.⁴¹⁾ Roku 1589 ho nacházíme v dalším tituláři české šlechty.⁴²⁾ Jeho majetek nepatřil rozhodně k velkým, neboť když roku 1603 přiznával jeho výši k berním účelům, platil jen z jednoho osedlého a komínu.⁴³⁾

Václav vlastnil Zahrádku až do roku 1609. Tehdy uzavřel z neznámého důvodu smlouvu s Janem Bukovanským Pintou z Bukovan, držitelem statku Bukovany, a za 5 500 kop míšeňských grošů mu prodal „tvrz Zahrádku se stavením, s pokoji v ní se všemi a při

těž turzi dvůr poplužní s poplužím, stodolami, s marštalem, chlěvy, sejkou, kolnou, s dědinami k tomu dvoru náležitými ... mlejn pod rybníkem slove Heřman, item ves celou Zahrádka a v ní s krčmou svobodnou a vejsadní, ve vsi Velkým Kuním tři grunty, na nichž lidé osedlí byli, s krčmou svobodnou a vejsadní a což tu má, ve vsi Petrovicích plat z gruntu neb poustky", pozemky u Oukřtalova, Předbořic a jinde. Prodej statku snad byl způsoben Václavovými dluhy, kterých nebylo málo, takže jiné řešení se mu zřejmě nenaskytlo.⁴⁴⁾ Rokem 1609 tak rodina Zahrádeckých z Vlčí Hory statek opustila.

Nový držitel Zahrádky, Jan Bukovanský, vlastnil kromě tohoto statku ještě Bukovany a společně s příbuznými Reteč. Ženat byl nejprve s Esterou ze Vchynic a po její smrti s Alžbětou - Eliškou Smrčkovou ze Mnichu. Roku 1618 sepsal a nechal ověřit závět, k čemuž měl svolení od českého krále Matyáše z roku 1615.⁴⁵⁾ Jelikož ze žadného manželství se mu nenarodily děti, odkázal „turz Bukovany, turz Reteč, turz Zahrádku s dvory poplužními, s pivovarem, sladovnou“ a dalším příslušenstvím manželce Elišce „za její ke mně vždycky každý čas ctně a slechetně a poutivě chování“. Ta měla právo užívat je po dobu života, poté měly připadnout Janovým dvěma bratrům Václavovi a Janu Jiřímu, neboť další bratři, Adam s Jaroslavem, byli již majetkově zajištěni.⁴⁶⁾ Zemřel o rok později, v létě 1619.

Po Janově smrti převzala majetek vdova Eliška a řídila jej do roku 1625, kdy následovala manžela. Bukovany se Zahrádkou poté připadly Václavovi Bukovanskému. Tento majitel se dostal koncem dvacátých let do velkých dluhů, takže roku 1632 mohl odkázat své dceři Anně Ludmile pouze turze a statky Křeč a Zahrádku.⁴⁷⁾ Když ještě téhož roku zemřel, oba statky převzala vdova Alena Saloména, rozená Černínová z Chudenic, jakožto poručnice nedospělé dcery. Ji pak zůstaly Bukovany a množství dluhů. Zakrátko se sice znovu provdala a vzala si Jana Jindřicha Morla z Letin, ale ani to složitou situaci nevyřešilo. Nadále nebyla schopna udržet dceřin majetek, takže byla donucena jeho část prodat. Rozhodnutí padlo na zahrádecký statek. Roku 1635 proto uzavřela smlouvu s Dorotou Ritterovou, rozenou z Vražného, paní na sousedních Petrovicích, již postoupila „turz slove Zahrádka, při ní dvůr poplužní s poplužím, s rolní vorňými i nevorňými, s aulehlemí, pastvinami, ... s mlejnem pod touž turzí ležící, ves Kuní se dvory s platy“ a další příslušenství, to vše za 6 000 kop míšeňských. Z této částky jí však zůstala pouze část, neboť 2 000 kop tvořily pohledávky věřitelů.⁴⁸⁾

Dorota Ritterová držela Zahrádku jen několik let, neboť 8. února 1638 uzavřela smlouvu s Jindřichem Matesem z Veitmile a jeho manželkou Kateřinou, rozenou Hlavačkovou z Vojenic, kterým zahrádecké zboží prodala za 6 000 kop míšeňských grošů. Zřejmě potřebovala rychle peníze, neboť si vymínila, že bezprostředně po podpisu smlouvy obdrží podstatnou část ceny statku, totiž 5 350 kop, což bylo na tehdejší zvyklosti neobvyklé.⁴⁹⁾ Ani Veitmilovi však nevlastnili Zahrádku dlouho. Již 25. července 1651 prodali statek za 7 000 kop míšeňských grošů Sebastiánovi Čabelickému ze Soutic.⁵⁰⁾

Sebastián Čabelický žil na Zahrádce jen několik let. Mimo ni vlastnil ještě tržkovské zboží a manželka Kateřina, rozená ze Soutic, mu věnem přinesla statek Suchdol ležící u Sedlčan. Když roku 1657 zemřel a vdova ho následovala za několik let, dědické záležitosti vyřizoval soud. Komisaři pak předali 16. října statky Trkov se Zahrádkou, oceněné za 17 000 kop, a statek Suchdol v ceně 5 000 kop míšeňských grošů, nejstaršímu pozůstalému synovi, Václavu Karlovi Čabelickému.⁵¹⁾ Jelikož však Václav musel převzít po rodičích rovněž dluhy a podělit se s ostatními sourozenci, hned roku 1662 prodal Trkov a 16. října 1663 zahrádecké zboží za 7 000 kop míšeňských grošů Sobině Saloméne Veitmilové, rozené z Mateřova.⁵²⁾ 28. června 1669 přiznal, že obdržel celou kupní cenu statku, takže Sobina se stala jeho právoplatnou držitelkou.⁵³⁾

Sobina Saloména Veitmilová vlastnila Zahrádkou až do roku 1676. Provdaná byla za Jana Ladislava z Veitmile, s nímž měla tři syny, Mikuláše Karla, Ferdinanda Sebastiána a Adama Jindřicha. Když její manžel zemřel, po oznámení jeho úmrtí 25. srpna byl již 1. září určen pro správu majetku a tři sirotky poručník Jakub Kost-

ka Čechelický.⁵⁴⁾ Sobina Saloména ovšem nehodlala zůstat příliš dlouho vdovou. Rychle se znovu provdala, tentokrát za člena rodu Ehrenstein. Snad v souvislosti s manželovým úmrtím a následným novým sňatkem se ocitla ve finančních potížích, které vyřešila tak, že 8. října 1676 předala právo k držbě Zahrádky svým třem synům, kteří ji postoupili jako protihodnotu stateček Pavlíkov a hotové peníze k zaplacení dluhů. V Zahrádce jí zůstal pouze byt s jednou služebnou.⁵⁵⁾

Zahrádka poté patřila třem bratrům, kteří statek řídili společně. Jelikož tento způsob správy se zřejmě neosvědčil, 3. března 1681 uzavřeli smlouvu s Annou Veronikou Vratislavovou, rozenou Morzinkou z Willey, které za 11 000 zlatých rýnských prodali „turz s dvorem panským, pivovarem, sladovnou, hvozdem, se vším nádobím, co k tomu náleží, a ves Zahrádku, též v té vsi Zahrádce se šenkem svobodným na hospodě vejsadní, chalupníky dvouma osazenými, a jedním pustým, s vovčím a chalupou ovčáckou, s mlejnem na jisté vodě a nádobím mlynářským, ves Kosobudy se čtyřma potažníky na gruntech osedlými, též šenkem svobodným na hospodě vejsadní v té vsi Kosobudech, ve vsi Kuním se dvouma potažníky a jednou chalupou, na gruntech posazenými, též šenkem svobodným na hospodě vejsadní v té vsi Kuním, ve vsi Krchově s jedním potažníkem“ a dalšími příležitostmi. Od kupující měli převzít po uzavření smlouvy 10 000 zlatých, zbylých 1 000 jim měla splácet v určených termínech.⁵⁶⁾

Je samozřejmé, že po prodeji bylo nutno narovnat rovněž vztah se Sobinou Saloménou Ehrensteinovou, které zajišťovala smlouva se syny užívání bytu v zahrádeckém zámku. K tomu došlo 10. března 1682, kdy Sobina od práva ustoupila.⁵⁷⁾ Jelikož pak Anna Veronika splatila kupní cenu v dohodnutých termínech, přiznali bratři Veitmilové 17. listopadu 1686, že ji zprošťují všech závazků.⁵⁸⁾ Anna Veronika Vratislavová, provdaná po úmrtí manžela za Jana Viléma Mladotu ze Solopysk, držela zahrádecký statek až do smrti roku 1701. K majetkovému vypořádání byli na základě dvorského dekretu z 21. července 1701 ustanoveni komisaři Kryštof Radecký z Radče a na Uhřicích, Ludvík Bechyně z Lažan a na Dlouhé Lhotě a František Sezima Mitrovský z Nemyšle na Jetřichovicích. Jelikož po Anně zůstal majetek, pět dětí a množství dluhů, se vdovcem Janem Vilémem se dohodli tak, že s ním uzavřeli smlouvu a statek mu prodali. Jednak tím byl vyřešen problém dluhů, jednak Jan Vilém musel zaopatřit děti, Jana Václava, Františka Josefa, Adama Jiřího, Ferdinanda Petra a Václava Jiřího.⁵⁹⁾

Jan Vilém Mladota musel nejprve zaplatit dluhy, kterých bylo požehnaně. Tak např. jen své tchyni Dorotě Boženě vyplatil 4 000 zlatých. Záhy po úmrtí manželky se podruhé oženil, tentokrát s Annou Barborou Rennovou z Rennu. S ní poté žil na Zahrádce až do smrti roku 1711. Jelikož i on zanechal účetnictví statku v nepořádku, byli dvorským dekretem ze 14. září 1711 ustanoveni komisaři František Karel Čejka z Olbramovic a Václav Klement ze Salzy, kteří nakonec po dohodě s vdovou uzavřeli smlouvu s druhorozeným Janovým synem Františkem Josefem Mladotou a za 16 767 zlatých rýnských mu prodali zahrádecký statek včetně „rytířského sídla“ a poplužního dvora s příslušenstvím.⁶⁰⁾

František Josef Mladota spravoval Zahrádku do počátku třicátých let. 16. října 1731 pak uzavřel dohodu s Ludmilou Judytou z Bissingen, rozenou z Frankenfeldu, a za 30 500 zlatých rýnských jí statek prodal včetně zámku, dvora s pivovarem, hospody, kovárny, dvora v Kuním s hospodou a mlýnem a jiných součástí.⁶¹⁾ Ludmila Judyta poté držela statek dlouhá léta. Z této doby víme, že např. roku 1743 vedla spor s orlickou vrchností, neboť se neoprávněně pokusila zavést šenk piva v Řenkově.⁶²⁾ Téhož roku zemřela, ale zahrádecký statek stačila odkázat svým dětem Karlu Gottfriedovi, Janu Jindřichovi, Barboře a Ludmile z Bissingen. Ti drželi statek po řadu let společně, resp. pod poručnictvím Jana Libora Losy z Losenau, až roku 1761 uzavřeli dohodu o jeho prodeji. Dekretem z 22. dubna 1762 proto byli jmenováni komisaři Arnošt Malovec z Chýnova a Vimperka, Josef Jáchym Vančura z Řehnic a Jan František Dejm ze Strážce, kteří prodali statek 20. března 1765 Raimundovi Ignáci Kosoři Malovcovi z Malovic za 24 000 zlatých rýnských.⁶³⁾

Raimund Kosoř držel Zahrádku sedm let, 17. listopadu 1772 však uzavřel smlouvu s Janem Kryštofem Wagnerem z Wagnersburgu a za 33 000 zlatých mu ji prodal. Kupující byl povinen vyplatit mu ihned 7 000 zlatých, zapřavit na 12 000 dluhů a zbylých 14 000 mu postupně splácet. Raimund peníze nutně potřeboval, neboť měl dvě dospívající dcery, Markétu a Barboru, které byl nucen vyplatit.⁶⁴ Splácení kupní částky však neprobíhalo podle dohodnutého splátkového kalendáře. 17. ledna 1776 si Raimund proto stěžoval na Wagnera, který sice Zahrádku koupil, ale nezačal splácet kupní cenu statku, tzn. ani Raimundovy dluhy, pročež interpeloval za sebe a věřitele, aby byla přijata opatření k nápravě.⁶⁵ Když se nic nedělo ani po této intervenci, nejvyšší úředníci 10. června téhož roku konstatovali, že Raimund jakožto poručník obou dcer jim ještě nepředal peníze zapsané na statku Zahrádka, a jelikož je dluží Jan Kryštof Wagner, ohlásili exekuci a odhad jeho majetku.⁶⁶

Odhad zahrádeckého statku provedl 23. září 1777 komorník Jan Nepomuk Václav Vražda z Kunvaldu. Hlavním důvodem byly skutečně peníze, dlužené Markétě, provdané za Jana Erasma Cukra z Tamfeldu, a Barbory Malovcové, a další nesplacené dluhy. Odhadní suma vyzněla na 22 897 zlatých rýnských.⁶⁷ Raimund Ignác Kosoř Malovec se ovšem mezitím, 1. září, dohodl se zetěm a 6. května 1778 mu dobrou vůlí postoupil všechny své pohledávky na zahrádecký statek.⁶⁸ Jan Erasmus se poté ihned začal domáhat dlužných peněz. Již 1. června 1778 bylo úředně povoláno tzv. „panování“ na bývalém Raimundově majetku, znamenající jediné – jeho zabavení pro dluhy, které proběhlo den poté, 2. června.⁶⁹

Jan Erasmus poté držel Zahrádku několik let. Když roku 1781 zemřel bez dědiců, majetek včetně Zahrádky po něm převzala vdova Markéta. Když se po manželově úmrtí provdala za Jana Františka Linkera z Lutzenwicku, spravovala majetek včetně Zahrádky s ním. 31. prosince 1789 však na zahrádeckém zámku podepsala smlouvu s Kryštofem z Villani a jeho ženou Žofií, rozenou ze Starckenfeldu, a za sumu 20 500 zlatých rýnských jim prodala zahrádecký statek s připojeným statkem Přední a Zadní Chlum se vším příslušenstvím.⁷⁰

Kryštof z Villani se Žofií drželi Zahrádku s Chlumem deset let, smlouvami ze 4. září 1799 a 7. října 1800 však majetek prodali za 33 500 zlatých rýnských Antonínu Josefovi rytíři Kleinovi.⁷¹ Nový majitel si Zahrádku ponechal pouhý rok, neboť již 28. ledna 1802 ji prodal za 50 450 zlatých rýnských Leopoldu Koskovi ze Sachsenthalu.⁷² Ani tento majitel si statek nehodlal ponechat déle, naopak se zdá, že v Zahrádce viděl jen snadný prostředek zisku. Již 23. června 1802 ji totiž prodal za 54 500 zlatých Ondřeji Gotthardovi, majiteli statku Kamenná u Příbrami.⁷³ Ten ji držel několik let, ovšem přišel o ni za velmi pohnutých okolností. Roku 1807 se ocitl v tak velkých dluzích, že majetek mu byl odhadnut ve prospěch věřitelů. Nebylo ani divu, neboť pasíva dosáhla hodnoty 149 000 zlatých rýnských. Prostřednictvím Jana Muchy, manžela Terezie Muchové, jedné z věřitelů Ondřeje Gottharda, zastávajícího úřad výběrčího daní, byl podán návrh na veřejnou dražbu jeho majetku. Ve třetím kole, konaném 21. října 1807, se jako zájemce o Zahrádku přihlásil Antonín Polák. Měl za ni zaplatit celkem 40 500 zlatých, ale ještě před splacením ceny předal své právo Janu Anderlemu, který pak zahrádecký statek skutečně koupil.⁷⁴

Rokem 1810 se tak úředním majitelem Zahrádky stal Jan Anderle, ovšem během několika týdnů bylo vše jinak. 20. srpna uzavřel smlouvu s Vilémem Friedrichem ze Schmidburgu a jeho manželkou Terezií, rozenou z Reisky, a za 105 000 zlatých jim statek Zahrádku prodal.⁷⁵ Nový majitel se ovšem musel smířit, že jej koupil včetně dluhů, mezi nimiž bylo 10 00 zlatých pohledávek Terezie Muchové a 6 500 zlatých Ondřeje Gottharda. To byl možná jeden z důvodů, proč uzavřel po pětatřiceti dnech, 24. září 1810, trhovou smlouvu s Filipem Kalivodou a jeho manželkou Františkou, rozenou Malovcovou, kterým statek za 126 000 zlatých prodal. Stále ještě na něm vázlo přes 44 00 zlatých dluhů.⁷⁶

Manželé Kalivodovi drželi Zahrádku jen dva a půl roku. 10. února 1813 ji prodali za 50 000 zlatých Terezii Míchnové, rozené z Vidr-

šperku, která převzala rovněž 25 500 zlatých dluhů.⁷⁷ I ta se statku zbavila velmi záhy, když jej již 1. dubna 1814 prodala za 53 500 zlatých obchodníkům Antonínu Josefovi a Ignáci Hanischovým.⁷⁸ Noví majitelé převedli statek 28. listopadu 1816 v sumě 34 000 zlatých své dosud neprovdané příbuzné (sestře?) Eleonoře Hanischové,⁷⁹ která jej 2. dubna 1820 převedla na Kryštofa Hanische.⁸⁰

Držba Zahrádky Kryštofem Hanischem však nebyla právně dokončena. Sám Kryštof vydal 7. listopadu 1825 prohlášení, že jeho koupě statku byla neplatná. Jelikož pak na něm stále vázlo množství pohledávek, věřitelé si vynutili jeho odhad a veřejnou dražbu, která se konala v Loterii obchodního domu Peithner ve Vídni. Statek v ní byl nabídnut za 150 000 zlatých vídeňských, resp. 60 000 zlatých konvenční měny.⁸¹ Výsledkem akce však nakonec bylo, že Zahrádka zůstala Kryštofu Hanischovi, který ji 1. září 1828 prodal za 24 500 zlatých manželům Karlu a Terezii Walným.⁸²

Po brzkém Tereziině úmrtí prodal Karel Walny Zahrádku za 44 00 zlatých Henriettě (tj. Jindřišce) Wobořilové, rozené Málkové. Pasíva na statku tehdy činila 29 562 zlatých.⁸³ Nová majitelka si statek ponechala sedm let, 26. listopadu 1841 ho prodala za 60 500 zlatých Vojtěchu Mladotovi ze Solopysk včetně pasív za 32 761 zlatých.⁸⁴ Vojtěch pak uzavřel v zastoupení Františka Mladoty 26. července 1851 smlouvu s Josefem Kundrathem a za 57 000 zlatých mu Zahrádku prodal.⁸⁵ Josef držel statek tři roky. 8. května 1854 uzavřel smlouvu s Josefem Valentou, jeho dcerou Marií a svým synem Josefem Kundrathem mladším, kterým Zahrádku postoupil za stejnou cenu, za níž ji koupil.⁸⁶ Zdá se, že prodej Zahrádky zamýšlel jako součást majetkového rozdělení se synem. Noví nabyvatelé si mezi sebe rozdělili statek tím způsobem, že jeho polovina byla připsána Josefu Valentovi, zatímco druhá patřila společně Marii a Josefu Kundrathovi. Statek poté společně řídili do roku 1866, ovšem 16. května uzavřeli smlouvu s Aloisem Valentou a jeho ženou Marií, ovdovělou Skallovou a rozenou Kordíkovou, a za 70 000 zlatých jim Zahrádku prodali.⁸⁷

Valentové poté drželi statek přece jen déle než předchozí majitelé. Marie nechala 18. května 1875 vložit vlastnické právo ke své polovině statku manželu Aloisovi, který tak mohl volně nakládat s celým majetkem.⁸⁸ Zahrádku držel ještě několik let, 7. prosince 1882 však uzavřel smlouvu s Jiřím Langem a statek mu prodal.⁸⁹ Tím se do držby Zahrádky dostal rod, kterému poté patřila stošestnáct let. Jiří Lang nechal 26. února zapsat zahrádecký statek rozdělený na čtvrtiny svým dětem, Čestmírovi, Ludvíkovi, Marii, provdané Appeltové, a Anně, provdané Marischlerové. Nicméně rozdělení vydrželo jen dva roky. Podle kupních smluv, uzavřených v Sedlčanech 14. a 15. ledna 1889, bylo vlastnické právo k Zahrádce rozděleno tím způsobem, že jedna polovina byla připsána Čestmírovi a druhá polovina jeho manželce Pavlině. Po dalších třicet let tak zůstala Zahrádka rozdělena mezi oba manžele. Podle odevzdací listiny ze 4. ledna 1919 přešla Čestmírova polovina, rozdělená na šestiny, na jeho děti, syny Čestmíra a Stanislava a dceru Vandu, provdanou Tvorskou.

23. února 1923 byl zahrádecký statek majitelům zabaven, aby na něm byla podle zákona č. 215/1919 Sbírky provedena pozemková reforma. Zpět jim byl vrácen až 26. června 1927. Mezitím přešla 29. prosince 1921 Pavlína část statku na Marii Langovou, manželku Čestmíra Langa, a dvě šestiny Stanislava a Vandy na jejich bratra Čestmíra. Manželé tím spojili držbu statku opět do jedné rukou a v jeho držení setrvali až do roku 1942. Tehdy bylo vlastnické právo převedeno na Čestmíra a Vlastu Langovy, kterým statek zůstal až do roku 1948. Ten pak dlouhou držbu rodu zakončil. Podle výměru okresního národního výboru v Sedlčanech ze dne 8. dubna byla na statek vložena národní správa, kterou sice stejný orgán 24. května zrušil, ovšem 4. června vydalo ministerstvo zemědělství oznámení o zamýšleném převzetí celého statku.⁹⁰ Zahrádecký majetek byl poté právoplatným majitelům zabaven a na více než čtyři desetiletí spravován státem. Teprve po roce 1990 byl v rámci restitučního řízení navrácen potomkům bývalých majitelů.

PŘÍNOS PÍSEMNÝCH PRAMENŮ PRO INTERPRETACI STAVEBNÍHO VÝVOJE PANSKÉHO SÍDLA

Výsledkem průzkumu písemných pramenů, pojících se k dějinám Zahrádky, je potvrzení skutečnosti předpokládané starší literaturou, že ves byla nejpozději od roku 1365 centrem samostatného šlechtického statku, jehož majitelé se psali s predikátem „ze Zahrádky“ či „na Zahrádce“. Statek poté existoval až do konce čtyřicátých let 20. století, kdy byl zrušen. Jeho územní rozsah se v průběhu staletí sice měnil, přesto však k němu vždy patřilo několik okolních vsí či jejich částí. Mimo vlastní ves Zahrádku to byly především tři poddanské dvory v Kuním a dále části vsí Krchov, Vesec, Petrovice, Lhota, Podhájí, Vitín, Oukřtalov, Řemkov, Lhotka u Podhájí, Kosobudy a pozemky a část podacího práva v Předbořicích.

Majitelé zahrádeckého statku žili na panském sídle, které během několika staletí existence proměňovalo stavební podobu a rovněž snad i místo, kde stávalo. Založeno bylo zřejmě již v době kolem poloviny 14. století, tj. současně s vytvořením a konzolidováním samostatného zahrádeckého statku. Místo, kde stávalo, je dosud neznámé. Literatura předpokládá, že je nutno hledat je severně od dnešního zámku na vyvýšenině při silnici vedoucí na Plicov (obr. 2). Č. Habart napsal doslova, že „Zahrádecká tvrz stávala severně od zámku na skrovném návrší, kde je nyní lesík a okolo vede cesta ke mlýnu Plicovu. Ještě v první polovině 18. století, kdy byl stavěn zámek, měla jednopatrová a hodně již zchátralá tvrz v přízemí dvě nebo tři klenuté místnosti a nahoře dva pokoje. Při stavbě zámku bylo z tvrze upotřebeno kamene. Nyní už není po někdejší tvrzi ani stopy.“⁶¹⁾ August Sedláček pak lokalizoval starou zahrádeckou tvrz přímo do areálu poplužního dvora při zámku, neboť napsal, že: „V 18. století připomíná se tu panské obydlí a stará tvrz byla tuším ve dvoře obsahující v přízemí dvě neb tři klenuté místnosti a nad tím dva pokoje.“⁹²⁾ Jak vidno, literatura není v otázce lokalizace staré zahrádecké tvrze jednotná. Výsledky povrchového průzkumu dvora nás opravňují, abychom vyloučili Sedláčkovu domněnku, že stávala v jeho areálu. Lokalizace Habartova do míst severně od zámku se zdá být reálnější. Na zmíněném návrší (obr. 2) dnes mnoho stop nenalezneme. Jeho temeno je sice zbrázděno mnoha jámami, ty však nejsou důkazem existence tvrzi na tomto místě. Jedinou stavbou zde stojící je malý kamenný, valeně klenutý sklep na jihozápadním úpatí návrší, se vstupem od jihu, ze silnice. První mapová díla nám o starší tvrzi rovněž neposkytují žádné informace, neboť na návrší zachycují pouze lesní porost. Zmíněný sklep se objevuje teprve na mapě stabilního katastru. Jasnou odpověď by poskytl pouze archeologický výzkum.

Jestliže dosud nejsme schopni určit místo nejstaršího zahrádeckého sídla, lokalizace sídel mladších je již zřejmá. Nejpozději během 16. století byla majiteli statku vystavěna nová tvrz přímo v areálu poplužního dvora, resp. v jeho západním průčelí. Pravděpodobně se tak stalo někdy mezi lety 1538 až 1609, kdy statek Zahrádka patřil rodu Zahrádeckých ze Zahrádky (z Vlčí hory) Písemné prameny nám o její podobě prakticky nic nesdělují. Lze předpokládat že některé konstrukce budovy z této etapy vývoje tvoří jádro nejstarší části dnešního zámku. Je pravděpodobné, že no-

vá tvrz byla přestavována a pravděpodobně i rozšiřována v průběhu 17. století. Nasvědčuje tomu alespoň nezanedbatelné postupné zvyšování ceny statku v závěru století. V letech 1635 a 1638 byl statek prodán za cenu 6000 kop míšeňských grošů. V letech 1651 a 1663 za 7000 kop míšeňských grošů. Roku 1681 je však již prodáván za 11 000 zlatých rýnských (v přepočtu 9 429 kop míšeňských grošů). Na počátku 18. století byl statek pravděpodobně dále zhodnocen, neboť roku 1711 je v rámci vyřízení pozůstalosti po Janu Vilému Mladotovi statek prodán dvorskými komisaři jeho synovi Františku Josefu Mladotovi za 16 767 zlatých rýnských (14 372 kop míšeňských grošů), což je dvojnásobek ceny z roku 1663. Mezi lety 1681 a 1711, tedy po třicet let, je statek de facto v rukou jedné rodiny, a lze tedy předpokládat snahy sídlo zvelebit.

František Josef Mladota držel pak zboží po 20 let až do roku 1731, kdy prodal Ludmile Judytě z Bissingen „statek včetně zámku, dvora s pivovarem, hospody, kovárny, dvora v Kuním s hospodou a mlýnem a ostatních součástí“ za 30 500 zlatých rýnských (26 142 kop míšeňských grošů). Zde je důležité upozornit, že v souvislosti s tímto prodejem je poprvé pro zahrádecké sídlo užito pojmu zámek a že cena statku se při nezměněném jeho rozsahu za 20 let držení F. J. Mladotou bezmála zdvojnásobila.

Archivní průzkum objevil čtyři mapy, z první třetiny 18. století, které obsahují zobrazení zahrádeckého panského sídla. Jedná se především o mapu vzniklou mezi léty 1724 až 1736, na níž byla zachycena poloha sporných pozemků mezi Zahrádkou, Vladyčínem a Řemkovem⁹³⁾ a dále o mapu zachycující obdobné území, jejíž vznik je kladen mezi léty 1704 až 1736 (obr. 3).⁹⁴⁾ Obě mapy zachytily zahrádecké sídlo jako čtyřkřídlovou patrovou stavbu. Vyobrazení jsou však velmi schematická a obsahují zjevné chyby (např. rozdílný počet podlaží na sousedních fasádách). Je docela možné, že autor kreseb zámek ani neviděl. Skutečná podoba objektu navíc nebyla pro účely pořizovaných map důležitá. Další dvě vyobrazení sídla jsou na mapách, vyhotovených J. J. Světeckým. Jejich vznik je datován rokem 1727.⁹⁵⁾ Sídlo je na nich znázorněno jako dvoukřídlový patrový objekt s věžičkou nad jižním křídlem (obr. 4). Světeckého mapy jsou zajímavé proto, že i přes jednoduchou formu kreseb znázorňují objekt odpovídající v podstatě velmi věrně současné podobě zámku.⁹⁶⁾ Vzhledem k tomu, že všechna čtyři zobrazení pocházejí prakticky ze stejné doby, můžeme vyloučit, že by první dvě zobrazení ukazující zámek jako čtyřkřídlový zachycovala podobu starší tvrzi. Naopak Světeckého vyobrazení nám dávají časový údaj „ante quem“ pro dataci vzniku zámku.

V rámci průzkumů byla rovněž zpracována dendrochronologická analýza prvků z krovu a stropů zámku,⁹⁷⁾ která určila datum smýcení stromů do roku 1720.

Můžeme tedy s jistotou říci, že barokní zahrádecký zámek byl vystavěn za Františka Josefa Mladoty, mezi lety 1720 a 1727.

Celé 18. století bylo pro Zahrádku dobou poměrně příznivou, neboť zůstávala v držení následujících majitelů vždy po delší dobu. Zámek byl pravděpodobně ještě v průběhu 30.–50. let 18. století upravován a doplňován. Roku 1777 byl v rámci sporů Raimunda Ignáce Kosoře Malovce z Malovic a Jana Kryštofa Wagnera proveden 23. září odhad statku, obsahující rovněž popis zámku. Komorník Jan Ne-

pomuk Václav Vražda z Kunvaldu zachytil jeho podobu takto: „Rytířské sídlo a vrchnostenský zámek v Zahrádce stojí nalevo od vjezdu do poplužního dvora. Je vysoký dvě podlaží a vystavěný z kamene na půdorysu písmene L, pokrytý velmi nedostatečnou šindelovou střechou, ve středu její hlavní části je malá dřevěná věžička se zvonkem. V přízemí u vchodu jsou upravo dveře do sklepa, vedle klenutá prostora a na proti vlevo čtyři různé pokoje s jednou klenutou místností a malou kuchyňkou, uprostřed pod schody velká kuchyně s klenutou spíží, v níž je vstup do sklepa. Zpět je v pravé části přízemí vstup do klenutého pokoje s kuchyňkou, kde kdysi bývala kancelář. Ve druhém podlaží se nacházejí upravo čtyři pokoje a kabinet, z nichž některé jsou vybaveny kamny, a vlevo pět pokojů a zámecká kaple zasvěcená svaté Anně, z nich tři vymalovány. Ze středního většího pokoje vedle kaple vedou dvojité dveře před dvoje železné schody do zahrady, pod nimiž je proti zahradě otevřený nástavec pro zelené věci. Všechny pokoje jsou opatřeny rákosovými stropy, dveře, okna a kamna jsou částečně nedostatečná“. Vlastní zámecká budova byla odhadnuta v sumě 600 zlatých, její zařízení pak za 121 zlatý rýnský.⁹⁸⁾ Poukazy na špatný stav některých konstrukcí a vybavení zámku svědčí o zanedbané údržbě zámku alespoň v několika letech před tímto odhadem. V závěru 18. století se střídali majitelé po zhruba deseti letech. Cena zboží značně kolísala.

Prodejem na samém konci 18. století se započal řetěz rychlých změn majitele který trval až do roku 1814. Cena zahrádeckého statku rostla, ještě rychleji však rostly dluhy na něm váznoucí. Některé z prodejů měly ryze spekulativní charakter. Je nepravděpodobné, že by některý z těchto „rychlých“ majitelů výrazněji investoval do oprav zámku, natož pak do jeho přestavby. V letech 1814–1828 patřila Zahrádka postupně Antonínu Josefu a Františku Hanischovým, jejich sestře Eleonoře Hanischové a nakonec Kryštofu Hanischovi. V roce 1825, za Kryštofa Hanische byl v rámci sporů o oprávněnost držby statku proveden odhad. Při této příležitosti byl opět porýzen popis zámku: „Zámek Zahrádka obsahuje větší a menší sál, osm pokojů a zámeckou kapli s drahocenným obrazem Madony, podle rukopisu od velkého umělce. Všechny pokoje jsou vymalovány podle nejnovějšího vkusu, z větší části opatřeny parketami a zařízeny pěkným nábytkem. Kromě tohoto vrchnostenského obydlí jsou v dobrém stavu také všechny úřednické byty a kancelář. Sklep vyhloubený ve skále, spížírna a skladiště, kuchyně a další prostory jsou v dobrém stavu. Věž na zámku ukazuje jeho vlastníkům cestu.“⁹⁹⁾ Z popisu vyplývá, že zámek byl krátce předtím opraven. Do této doby lze také datovat některé změny v dispozicích zámku.

V letech 1835 až 1841 držela Zahrádku Jindřiška Vobořilová (Henriette Woborzil), jejíž jméno se objevuje na indikační skice stabilního katastru z roku 1839.¹⁰⁰⁾ Mapa stabilního katastru zachycuje areál poplužního dvora ze zámekem v severní části obce. Rozměrný, trojkřídlý dvůr se vstupem od jihu byl na západě uzavřen středně velkou zámeckou budovou na půdorysu písmene „L“, jejíž severní průčelí opatřené balkónem se obracelo do malého parku (obr. 2).

Roku 1851 koupil Zahrádku Josef Kundrath. V držení jeho rodiny pak statek setrval po 31 let. V této době byl zámek se statkem prokazatelně opravován a rozšiřován. Datovací nápis na dřevěném sloupu v patře dochované pivo-

varské budovy s vročeními 1857, 1877, 1878 dokládá rozsáhlé stavební aktivity nových majitelů statku.

Roku 1882 koupil zahrádecký statek Jiří Lang, jehož potomkům patřil s omezením mezi lety 1948–1989 až do roku 2001. Za Langů byl roku 1896 založen při dvoře lihovar. Ten byl rozšiřován ještě počátkem 20. století. Rovněž Langové prokazatelně přispěli ke stavebnímu vývoji zámku.

POPIS A ROZBOR BUDOVY ZÁMKU

Objekt zámku není orientovaný, pro zjednodušení popisu však budeme důsledně užívat jednoznačných světových stran tak, že jihovýchod, kam se obrací hlavní průčelí stavby bude považován za jih.

Zámek je patrová dvoukřídlá budova na půdoryse písmene L, s nesterpně velikými křídly. Větší křídlo je obráceno průčelím o čtyřech osách k jihu, menší křídlo průčelím o dvou osách k východu. Střecha zámku je mansardová, ukončená nad jižním průčelím v obou úrovních valbou, nad východním průčelím pološitím a valbou v horní části střechy. Hlavní vstup do zámku je ve východní fasádě většího křídla, která se obrací do prostoru přilehlého hospodářského dvora. Tato fasáda je čtyřosá. Na ni navazující jižní fasáda menšího křídla má jedinou okenní osu. Západní a severní fasáda zámku mají rozdílný počet okenních otvorů v přízemí a v patře. Okna také nejsou umístěna nad sebou. Nelze tedy hovořit přímo o okenních osách. V západní fasádě jsou v přízemí čtyři okna. V patře je oken sedm, z toho dvě slepá. Severní fasáda má v přízemí dvě okna, v patře pak čtyři okna a na ose fasády balkonové dveře. Jižní průčelí zámku, které je nejreprezentativnější, je završeno velkým zděným vikýřem, umístěným na ose. Štít vikýře je dynamicky zprohýbaný a je prolomen výškově umístěným oválným oknem, v němž býval ciferník hodin. Pohledovým vyvrcholením stavby byla dřevěná vížka (zvonice) vyrůstající z hřebene střechy nad středem stavby. Podoba zámku je dodnes vrcholně barokní. Je jen částečně pozměněna opravami a úpravami uskutečněnými v průběhu 19. století. Prostorový architektonický koncept barokní výstavby zámku byl, jak se ukazuje, velmi zajímavý.

Přízemí (obr. 5)

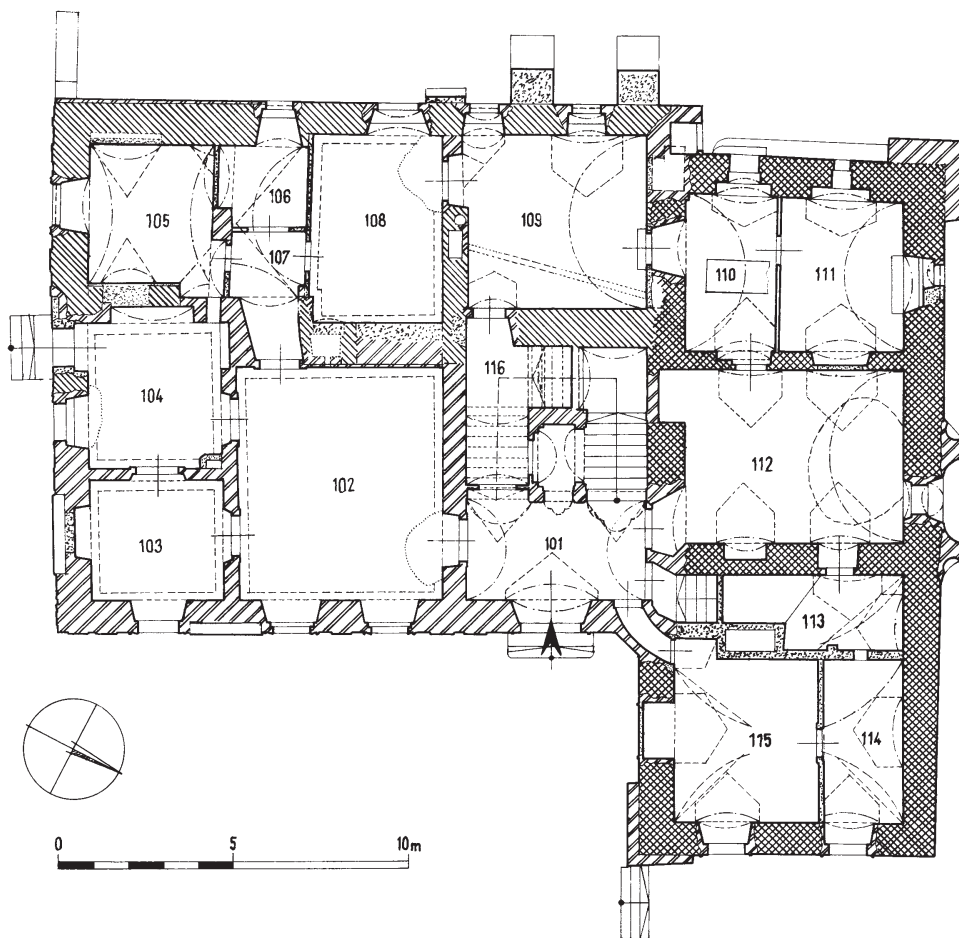
Hlavní vstup, nacházející se v nejsevernější ose východní fasády většího křídla zámku, vede do vstupní, schodišťové haly (místnost č. 101). Odtud byly přístupné obytné prostory v jižní části zámku, chodbou pod schody velká kuchyně při západní fasádě, dveřmi v severní stěně haly pak hospodářské prostory menšího křídla zámku a sklepy. V severovýchodním rohu haly dnes ústí úzká propojovací chodbička vedoucí do nejvýchodnější místnosti menšího křídla.

Barokní dispozice přízemí je poměrně jednoduchá. Znejasnění přineslo do některých jejích prostor až 19. století. Jednotlivé provozní části jsou kompaktní a od sebe oddělené.

Centrem obytné části je čtvercový salon (místnost č. 102). Z něj jsou samostatně přístupné dva pokoje při jižním průčelí (místnosti č. 103 a 104) a společnými dveřmi pokoj v jihozápadním rohu zámku (místnosti č. 105 až 107) a pokoj při západní fasádě (místnost č. 108). Identifikace jednotlivých prostor s popisem z roku 1777 (viz výše) je jedno-

značná, čtyři pokoje jsou místnosti č. 102 až 104 a 108, klenutou místností je myšlen prostor v jihozápadním rohu zámku, předělený dnes na místnosti č. 105 až 107. Malou kuchyňkou je pravděpodobně myšlen dnes zazděný výklenek¹⁰¹⁾ v jihovýchodním rohu místnosti č. 108, který je napojen na komínový tah a dnes do něj ústí rovněž komínový sopouch ze salonu (místnost č. 102).

V popisu zmiňovanou kuchyni a spíž se vstupem do sklepa identifikujeme jednoznačně s místnostmi č. 109, 110 a 111. Kuchyně i spíž byly zaklenuté a tvořily společně s velkou klenutou místností č. 112 (pravděpodobně skladištěm)¹⁰²⁾ hospodářskou část dispozice přízemí. Zbývající prostora ve východním dílu menšího zámeckého křídla je dnes rozdělena mladšími příčkami na tři místnosti. Byla přístupná přímo zvenčí dveřmi s kamenným ostěním v jižní stěně a dveřmi v západní stěně z místnosti č. 112. Později byla spojena úzkou chodbičkou v síle zdi také se vstupní halou.¹⁰³⁾ Popis zámku z roku 1777 zmiňuje tuto místnost jako bývalou kancelář a situuje sem rovněž malou kuchyňku.¹⁰⁴⁾

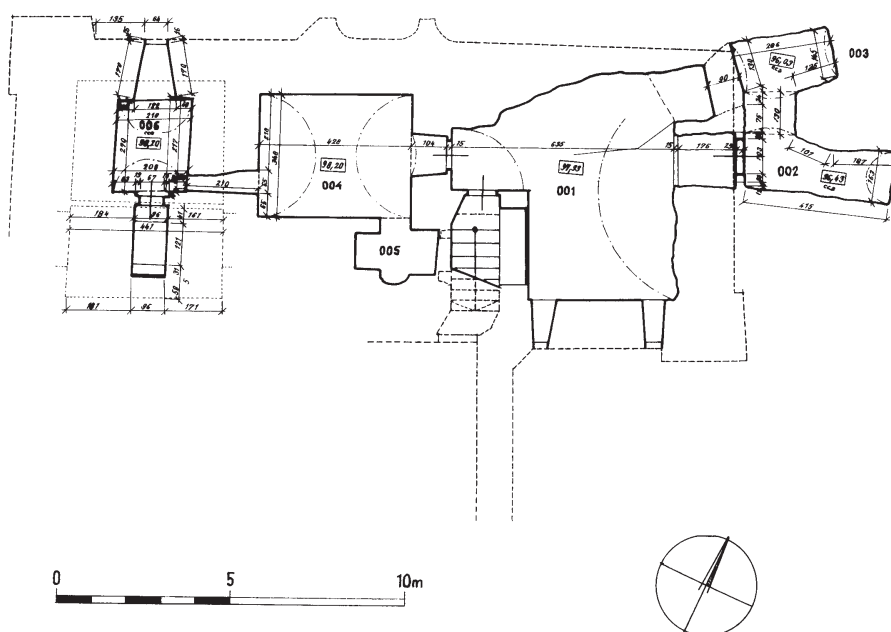
Obr. 5: Zahrádka, půdorys přízemí zámku s vyznačenými vývojovými fázemi: křížkované šrafy značí zdivo kladené hypoteticky na přelom 16. a 17. století, přerušované jednoduché šrafy značí zdivo kladené hypoteticky do druhé poloviny 17. století, dvojité šrafy značí zdivo ze dvacátých let 18. století, tečkované značeno zdivo z 19. století. (Zaměření a kresba P. Veselý a J. Veselý)

Sklepy (obr. 6)

Sklepy zámku čítají šest místností, z nichž pět je propojeno a jsou přístupné šíjí ústící ve vstupní hale, jedna je oddělená a přístupná ze spíže (místnost č. 110). Všechny sklepní prostory se nacházejí pod menším zámeckým křídlem, místnosti č. 002 a 003 vytesané do skalního masivu však z větší části vyběhají zcela mimo půdorys zámku. Ostatní sklepní místnosti jsou do skalního masivu pouze částečně zapuštěny.¹⁰⁵⁾ Půdorysy sklepních místností jsou vyjma místnosti č. 001 rozsahem výrazně menší, než prostory v přízemí zámku nad nimi (obr. 6).

Schodiště

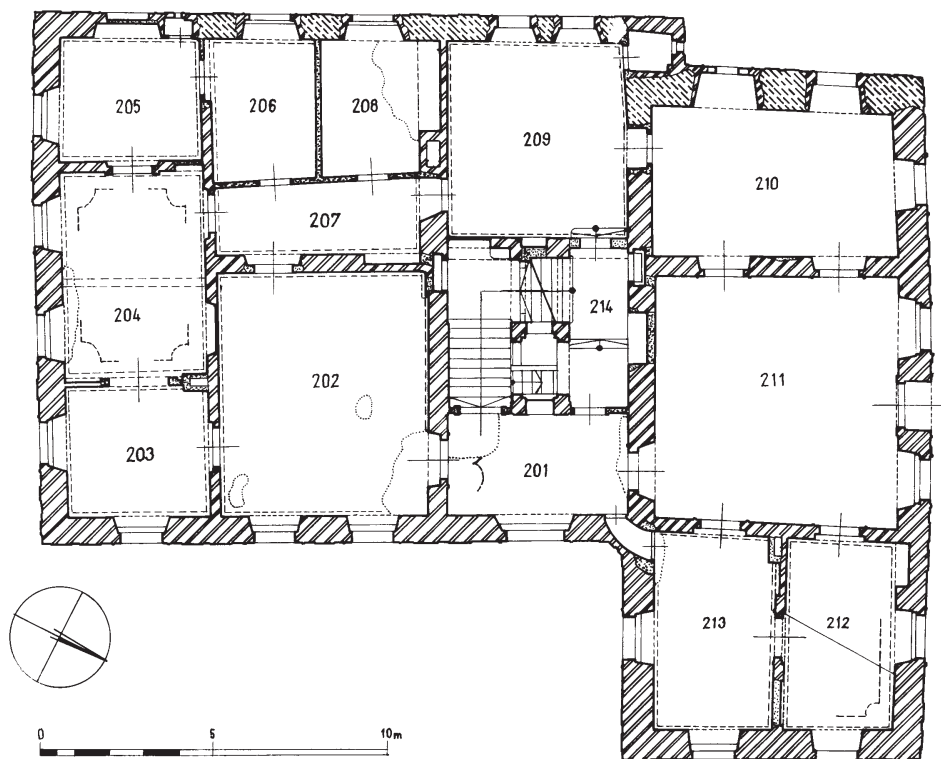
Západní polovinu vstupní haly vyplňuje honosné pravotočivé

Obr. 6: Zahrádka, půdorys sklepů zámku. (Zaměření a kresba P. Veselý)

tříramenné schodiště, obcházející jádro, tvořené čtyřmi subtilními pilíři, vymezujícími zrcadlo. Nástupní rameno schodiště je při severní stěně haly, při jižní stěně probíhá pod schodištěm chodba spojující halu s kuchyní. Do haly se schodiště otevírá trojitou arkádou jejíž oblouky mají trojlaločné záklenky. Střední oblouk, odpovídající zrcadlu schodiště je užší (obr. 10).

Celý prostor haly se schodištěm se prakticky v nezměněné podobě propisuje i do patra. V patře se hala (místnost č. 201) otevírá do východní fasády širokým oknem. Z haly jsou přístupné obytné prostory v jižní části zámku, reprezentační prostory v severní části zámku a větší místnost (místnost č. 209) při západní fasádě. Rovněž v patře se vlastní prostor schodiště otevírá do haly trojitou arkádou s trojlaločnými záklenky.

Patro (obr. 7)

Dispozice patra je založena na jednoduchém schématu. Ze schodišťové haly vedly dveře do dvou salonů, z nichž byly přístupné ostatní místnosti obou částí. Z haly byla dále chodbou samostatně přístupná větší místnost při západní fasádě, pravděpodobně jídelna.

Půda zámku byla přístupná pokračováním schodiště, jehož nástupní rameno však bylo posunuto o jedno pole, nad střední rameno schodů z přízemí do patra. Vstupovalo se na něj tedy z propojovací chodby, při západní stěně prostoru schodiště.

Nevšední architektonický koncept se projevuje právě v prostoru schodišťové haly a na ni navazující místnosti č. 209. Čtyři pilíře jádra schodiště probíhají od podlahy přízemí až po strop patra. Jsou navzájem propojeny klenutými pasy, které mají buď trojlaločnou formu (tam, kde k jádru přiléhá rovný strop), nebo formu kobyli hlavy (tam kde k jádru přiléhají schodišťová ramena). S obvodovým zdíkem haly jsou pak pilíře jádra propojeny jednak segmentovými klenbami vynášejícími ramena a podesty schodiště, jednak klenutými pasy trojlaločné formy (opět v místech styku s plochými stropy). Stěny a klenby schodiště jsou dále artikulovány v omítce provedeným rámováním, dělicím jejich plochy pomyslně na tmavší aktivní tektonické články a světlejší pasivní výplně. Konstrukce schodiště je tak velmi vzdušná a díky trojlístým obloukům, průhledům a trojramennému uspořádání i monumentální.

Koncept vzdušnosti a propojení různých prostor průhledy je dále rozvinut v patře, kde byla stěna mezi schodištěm a místností č. 209 prolomena dvěma otvory s trojlaločnými záklenky. Tyto otvory byly osově vázány na odpovídající pole arkády mezi schodištěm a halou patra. Do-

Obr. 7: Zahřádka, půdorys patra zámku s vyznačenými vývojovými fázemi. Křížkované šrafy značí zdivo kladené hypoteticky na přelom 16. a 17. století, přerušované jednoduché šrafy značí zdivo kladené hypoteticky do druhé poloviny 17. století, dvojité šrafy značí zdivo ze dvacátých let 18., století, tečkované značeno zdivo z 19. století. (Zaměření a kresba P. Veselý a J. Veselý)

chází tak k pohledovému propojení prostor osvětlených z různých světových stran. Navíc jsou průhledy zatraktivněny rytmičností za sebou řazenými oblouky trojlísté formy. V průhledu propojovací chodbou jsou oblouky dva, v průhledu zrcadlem schodiště a dělicí stěnou dokonce tři. Zde je pak dojem ještě umocněn velkou převýšeností otvorů. Tato architektonická hříčka byla však již na počátku 19. století narušena zazdřením trojité arkády i obou otvorů ve stěně jídelny (obr. 11), pravděpodobně z důvodů zamezení zvýšeného proudění vzduchu (průvanu).

Zajímavý architektonický koncept má také severní část patra. Ze schodišťové haly se vstupuje do velkého centrálního salonu (místnost č. 211), který má téměř čtvercový půdorys. Dveře z haly se nacházejí v jižní stěně salonu. Ten se otevírá dvěma dveřními otvory na západní straně, dvěma dveřními otvory na východní straně a dvěma okny a dveřmi na ose do severní fasády. Původně byla k severní fasádě zámku v šířce salonu přistavěna terasa se schodištěm do zahrady. Obě okna salonu mají kamenná ostění, jejichž stojky probíhají až po úroveň podlahy salonu. Pravděpodobně zde tedy byla původně okna francouzská. Severní stěna salonu tak byla na terasu otevřena prakticky třemi dveřními otvory (obr. 7 a 8).

Kompozice salonu je výrazně osově symetrická. Jediným jejím nedostatkem je absence druhých dveří v jižní stěně. Na jejich předpokládaném místě lze však v omítce vypozorovat prasklinami prospaný zazdřený otvor. Na opačné straně stěny (v propojovací chodbě) je dnes v odpovídajícím místě vestavěná skříň ze druhé poloviny 19. století. Bližší

prozkoumání prokázalo, že byla vložena do niky původně obrácené do salonu. Charakter zdíva v místě předpokládaného ostění dveří však vylučuje možnost, že by zde bylo osazeno kamenné ostění shodné s ostatními dveřmi salonu. Umístění dveří v této nise je dále vyloučeno existencí stupně v podlaze propojovací chodby. Podlaha zde reaguje na výšku klenby první podesty schodiště v přízemí. Nástupní hrana stupně je v místě osy předpokládaného dveřního otvoru (obr. 7). Vzhledem k prokázané existenci niky v daném místě se lze domnívat, že zde byla přísná symetrie salonu dodržena pomocí iluzivních dveří namalovaných na zadní stěně niky. Iluzivní princip je zde ostatně užít na více místech a v době vzniku zámku byl obecně často využíván. Je také pravděpodobně základem celkové architektonické ideje salonu. Ač jde o ústřední prostor celého zámku, který vznikl nepochybně náraz, není jeho půdorys ortogonální. Zatímco severní stěna salonu je souběžná s jižní stěnou, příčné stěny (východní a západní) se rozbíhají. Místnost se tak směrem k severu rozšiřuje. Poloha příčných stěn nemá rozhodně statické důvody, neboť ani jedna z nich nelicuje přesně s konstrukcemi v přízemí. Východní stěna stojí dokonce přímo na klenbě místnosti č. 113, zcela mimo svislé konstrukce přízemí. Odchylna od kolmice k obvodové stěně je navíc právě u východní stěny salonu výraznější. Jediným racionálním vysvětlením se zde zdá být snaha architekta použitím iluze perspektivního klamu ovlivnit prostorové vnímání osob vstupujících do salonu. Účelem zřejmě bylo přiblížit člověku vstupujícímu do salonu z haly otevřenou severní stěnu s průhledy do zámeckého parku, u člověka vstupujícího do salonu z terasy naopak vzbudit dojem větší hloubky místnosti.

Velký salon měl stejně jako menší salony v jižní části patra a přízemí strop s výrazným křivkovým štukovým zrcadlem.

Podobu terasy se schodištěm do zámeckého parku, která byla úzce kompozičně svázána se salonem, bohužel neznáme. Zanikla v blíže neurčitelné době. Na její existenci

Obr. 8: Zahrádka, severní fasáda zámku. Na snímku jsou čitelné všechny podstatné skutečnosti. Průčelí nemá v přízemí architektonické dělení. V levé části je zřetelná plocha opekané starší omítky. Symetricky, po stranách otvoru na ose vyběhající pilířky s nikami jsou zbytky zaniklé terasy, jejíž rozsah je vymezen přerušením kordonové římsy. V patře jsou dobře patrná částečně zazděná francouzská okna salonu a v pravé části snímku velké plentované plochy fasády (foto J. Veselý).

Obr. 9: Zahrádka, západní fasáda zámku. V centrální části je v přízemí, vpravo od opěráků patrná starší opekaná omítka, v patře pak soustava tří záklenků nad těsně sousedícími okny (foto J. Veselý).

dnes upomínají konkávní pilířky s nikami, vysoké cca 160 cm, vyběhající v přízemí ze severní fasády, po stranách osového okenního otvoru (obr. 8). Na ně navazují pruhy mladší omítky vymezující přibližně rozsah zmizelých konstrukcí. V patře pak na někdejší terasu upomínají dveře na ose fasády a kamenná ostění oken salonu. Rozsah a tvar terasy nám přibližně ukazuje mapa stabilního katastru z roku 1839 (obr. 2), zachycena je však i na reambulované katastrální mapě z roku 1901 a v rozporu se skutečností je i na současné mapě evidence pozemků. Terasa byla podle ma-

Obr. 10: Zahřádka, vstupní hala zámku. Arkáda schodiště v přízemí s trojlístými záklenky (originál uložen ve fotoarchivu NPÚ-ÚOPSC).

py cca 6,9 m široká a vybíhala 4,3 m na sever, do parku. Měla podkovovitý tvar. Na jejím oblém konci byla zřejmě umístěna schodišťová ramena spojující terasu s terénem. Alespoň náznakem se dotýká konstrukce terasy popis zámku z roku 1777, z nějž se dozvídáme, že schodiště byla železná. Vzhledem k dataci výstavby zámku a k předpokládané současnosti vybudování terasy je ale nepravděpodobné, že by byla železná celá konstrukce terasy. Vzhledem k dochovaným zbytkům se tedy zdá pravděpodobné, že základ terasy byl zděný a železná byla pouze schodišťová ramena. Byla-li pod terasou podle popisu otevřená prostora pro zelené rostliny, zdá se možné, že konstrukce terasy byla pilířová a plocha terasy mohla být vynášena například nízkou plackovou klenbou.

Dveře v bočních stěnách salonu vedly do místností v západním a východním dílu menšího křídla. Všechny čtyři dveře se otvíraly do těchto místností a do salonu se obracely kamennými barokními ostěními s ušima a kapkami. Ve východním dílu jsou dvě místnosti (místnosti č. 212 a 213), oddělené příčkou, prolomenou dveřmi s kamennou barokní zárubní. Původně však byla příčka prolomena ještě minimálně jedním otvorem, který nebyl uzavíratelný.¹⁰⁶ Jeho smyslem bylo zřejmě umožnit vytápění obou místností jedněmi kamny, v době, kdy zde byl pouze velký komín v jihozápadním rohu místnosti č. 213 a kamna byla obsluhována chodbičkou v síle zdi z haly. Později, když byl k příčce do severozápadního rohu téže místnosti přizděn tahový

komín se sopouchy z obou místností, byl propojovací otvor zazděn a byl rovněž zrušen starý komín. Chodbička pro obsluhování kamen pak byla přeměněna na alternativní vstup z haly do místnosti č. 213.

Dvojice dveří v západní stěně salonu vede do jediné místnosti (místnost č. 210) v západním dílu menšího křídla. Tato místnost se od ostatních plochostropých prostor zámku odlišuje charakterem stropu. Strop zde totiž měl úplně jednoduchý fabion, který nebyl podložen římsou, ale neměl ani prosté odsazení. Ani plocha stropu nebyla rámována obvyklým páskem. V rámci výmalby zámku ve druhé polovině 19. století byla na spodním okraji fabionu doplněna římsa alespoň v iluzivní malované podobě. Protože všechny ostatní plochostropé místnosti v zámku mají stropy vybavené fabiony podloženými římsou, jsou alespoň jednoduše orámovány, zdá se nepravděpodobné, že by v reprezentační části patra byla tato úprava od počátku vynechána. Zdá se tedy, že tato místnost prošla dosti zásadními úpravami. Nabízí se úvaha, zda právě zde nebyla

umístěna zámecká kaple sv. Anny, kterou zmiňují oba citované popisy zámku a která byla zrušena pravděpodobně před polovinou 19. století. Popis z roku 1777 situuje kapli vedle velkého salonu. Vzhledem k preciznosti popisu a jeho prakticky stoprocentní shodě s reálnou situací v ostatních částech stavby, lze z této informace při lokalizování kaple jistě vycházet. V popisu reprezentační části patra je však přece jenom háček. Zatímco v obytné části lze popisované místnosti jednoznačně identifikovat,¹⁰⁷ schází v reprezentační části v reálu proti popisu jedna místnost.¹⁰⁸ Hodnověrnost popisu z roku 1777, co se počtu místností patra týče, je potvrzena stejným údajem v popisu z roku 1825. V této souvislosti se lze zamyslet nad tím, proč z velkého salonu do místnosti č. 210 vedou dvojce dveře. Argumentem může být jistě symetrická kompozice otvorů v salonu. Tu však mohly doplnit dveře iluzivní. Lze se tedy domnívat, že oba dveřní otvory byly funkčně nezbytné, což by šlo vysvětlit například tím, že byl západní díl původně rozdělen, stejně jako díl východní, na dvě místnosti. Po případné zmizení příčce není v prostoru výraznějších stop. Na pilíři příčné zdi, mezi oběma dveřními otvory je sice vidět v předpokládané pozici příčky v omítce drobné svislé praskliny, na protějším pilíři mezi okny však žádné podobné stopy nejsou. Strop místnosti je dnes zřícený, a tedy bez vypovídací schopnosti. Poslední podoba fabionů, jejichž zbytky se dochovaly při koruně zdíva pochází jistě z doby úprav po odstranění případné příčky (viz výše). Ani zde proto nenalezneme jed-

Obr. 11: Zahrádka, místnost č. 209 (snad jídelna), pohled na zazděný otvor schodiště s dřevěným madlem zábradlí ve východní stěně (foto J. Veselý).

noznačnou odpověď. Podlaha je zavalena troskami stropu, a tedy nepřístupná. Absenci jednoznačných stop na stěnách můžeme však vysvětlit celkovým přestrukováním místnosti při úpravách po odstranění příčky. Přijetím hypotézy o rozdělení západního dílu lze tedy vysvětlit absenci jednoho pokoje. Nyní obraťme pozornost k zámecké kapli. Popis ji situuje vedle salonu. Tím je prakticky vyloučena možnost, že by se kaple nacházela v místnosti č. 209, propojené průhledy se schodišťovou halou. Ačkoli by jinak byla tato varianta lákavá, zejména při představě, že by oltář byl umístěn u východní stěny místnosti před obloukovým otvorem a jeho případný nástavec by byl v obousměrných pohledech v protisvětle. Tato varianta je však mimo jiné vyloučena rovněž umístěním záchodu nacházejícího se v severozápadním rohu místnosti v síle zdi. Tento fakt a poloha místnosti mezi oběma částmi patra zámku nás vedou k domněnce, že místnost mohla být jídelnou. Kaple se tak mohla nacházet v kterékoli z místností západního nebo východního dílu menšího křídla. Popis je však dále ještě detailnější a zmiňuje, že tři z pokojů v tomto křídle byly vymalovány. Předpokládáme, že byl určitě vymalován salon, jako ústřední místnost celé stavby. V obou místnostech východního dílu byly nalezeny části barokní výmalby. Naopak na stěnách západního dílu pod opadávající vrstvou mladšího štuky a nátěrů nebyly na starší omítce žádné malby, kromě iluzivní římsy na mladším fabionu, nalezeny. Kapli tedy můžeme situovat do jedné z místností západního dílu.

To nám naopak zpětně umožní interpretovat jednoduchost stropu a absenci příčky jako důsledek radikálních úprav, následujících po zrušení kaple po roce 1825.

Obytná část patra sestává z menšího salonu (místnost č. 202) a dalších čtyř pokojů (místnosti č. 203 až 205 a 206 až 208), které jej obklopují. V této části se výraznější architektonické podněty neuplatňují. Salon má strop vyzdoben krivkovým štukovým zrcadlem složité profilace. Dva pokoje při jižní fasádě (místnosti č. 203 a 204), přístupné ze salonu, jsou vzájemně propojeny segmentově sklenutým otvorem bez dveří.¹⁰⁹ Pokoj č. 203 je navíc zajímavý výmalbou. Nad dveřmi do salonu je zde na stěně malovaný medailon, pravděpodobně z 19. století, zachycující dosti neumele podobu zámku s hospodářským dvorem. Rohová místnost č. 205 byla přístupná z místnosti č. 204 a sloužila jako kabinet. Byl zde rovněž v síle obvodové zdi umístěn záchod. Ze salonu byl dále přístupný větší pokoj (místnosti č. 206 až 208) při západní fasádě, který byl původně vytápěn se salonem společnými kamny umístěnými v otvoru v příčce mezi místnostmi a obsluhovanými z podesty schodiště. Pokoj byl v 19. století rozdělen příčkami na dva menší pokoje a chodbu. Zajímavostí obytné části je nedůsledné užívání kamenných ostění u dveřních otvorů. To však může být až dílem úprav v 19. století, kdy byla většina dveřních otvorů upravována.

Krov

Zámek má mansardovou střechu s valbou nad jižním křídlem a s polovalbou nad křídlem východním. Jedná se o krov hambalkové soustavy. Hambalky jsou podpírány ležatou stolicí s pětibokou vaznicí. Stolice je uložena na vazných trámech prostřednictvím pětiboké patní vaznice. Ve vrcholu jsou krokve krovu podepírány vrcholovou vaznicí, nesenou sloupky s pásky. Sloupky stojí na vazných trámech plných vazeb a jsou vylehčovány šikmými vzpěrami, začepovanými dole do hambalků nad pásky ležaté stolice. Průběžné vazné trámy jsou pouze v plných vazbách, mezi lehlé vazby mají krátkata začepovaná do výměn mezi průběžnými vaznými trámy. Plná je každá čtvrtá vazba. Podélné zavětrování krovu je zajištěno v rovině ležatých stolic diagonálními V vzpěrami, vloženými mezi šikmé sloupky a patní vaznici. Mansardová římsa, umístěná mezi oběma úrovněmi střechy, je načepována běžným způsobem na konce hambalků. Vížka nad schodištěm stála na dvouvrstvé roštové konstrukci s diagonálním křížem, položené přes vazné trámy. Střecha je kryta bobrovkami na husté latění. Všechny prvky krovu, včetně latí, jsou tesané. Spojy jsou až na výjimky čepované. Tesařské značky jsou konvenční, číslování římskými číslicemi, s použitím trojúhelníků a čárek pro odlišení levé a pravé strany vazeb.

Fasády

Fasády jsou dnes již vlivem povětrnosti téměř zbaveny architektonického členění. Nejcitelnější je dosud fasáda jižní, rovněž na východní fasádě je ještě členění čitelné, naproti tomu severní fasáda je velmi zvětřalá. Nejvíce trpí povětrností západní fasáda, která je již z velké části bez omítky a začíná se od koruny rozpadat. Základní členění fasád se skládá ze soklu, kordonové římsy a korunní římsy. Plocha mezi římsami a mezi kordonovou římsou a soklem (opět pouze na jižní a východní fasádě) je rozčleněna dvojicemi li-

Obr. 12: Zahrádka, jižní průčelí zámku. Stav v šedesátých letech 20. století (originál uložen ve fotoarchivu NPÚ-ÚOPSC).

Obr. 13: Zahrádka, detail západní fasády. Na snímku je patrný druhotný vztah opěráků i osazení ostění okna ke starší opekované omítce. Zřetelná je rovněž vodorovná fázová spára u úrovní vrcholu opěráku, totožná s ostřím ohraničením starší omítky (foto J. Veselý).

zén, respektive lizénovými rámy. V polích těchto ráků jsou umístěna okna. Většina oken v přízemí a všechna okna v patře jsou rámovány štukovými šambránami. Mají štukové parapetní výplně, kamenné parapetní římsy a různé složité štukové suprafenestry. Hlavní vstup do zámku, opatřený kamenným ostěním, má výraznou štukovou supraportu. Výzdoba fasád je podrobně zaznamenána v zaměření zámku z roku 1975. Proto ji nebudeme zdlouhavě popisovat a upozorníme pouze na některé zvláštnosti. Především je to fakt, že přízemí severní a západní fasády postrádá architektonické dělení i výzdobu (obr. 8, 9 a 14). V západní fasádě je jen jediné okno plasticky orámováno. Je to jižnější okno kuchyně (místnost č. 109), které má prosté kamenné ostění lemované páskem a profilovaný parapet (obr. 13).

U ostatních otvorů mohla být však výzdoba alespoň namalována. Určité nelogičnosti lze vypožorovat na severní fasádě, v části odpovídající velkému salonu patra. Je zde v šířce 6,5 m přerušena kordonová římsa, v přízemí zde jsou dva sokly s nikami, ukončené šikmými plochami 75 cm pod prahem zahradních dveří salonu. To vše jsou pozůstatky po zmizelé terase se schodištěm (viz výše). Východní a jižní fasáda východního křídla rovněž postrádají v přízemí architektonické členění, otvory jsou zde však orámovány prostými štukovými šambránami. Na jižní fasádě (srov. obr. 12) je štuková výzdoba deformovaná z doby proražení jižního vstupu do zámku ve druhé polovině 19. století. Kolem dveří, které jsou umístěny jak mimo osu fasády, tak mimo osy okenní a naopak jsou v místě, kde by měla probíhat pata lizény, je volná plocha ohraničená vlevo částí šambrány slepého okna, shora nelogiicky prodlouženým nadpražím této šambrány a zprava šambránou okna místnosti č. 104. Nejvýchodnější část fasády je poškozena elektrickými skříněmi z 50. nebo 60. let 20. věku. Okna jižního průčelí mají v přízemí i v patře dva různé druhy suprafenester, řazených ve schématu A B B A. Suprafenestry jižního průčelí se výrazně liší od suprafenester ostatních fasád. Jejich tvary jsou složitější, uplatňuje se zde navíc velké množství architektonických nonsensů. Suprafenestry oken v patře jsou završeny segmentově nebo trojúhelně zalamovanými římsami složité profilace, což se na jiné fasádě, vyjma supraportu hlavního vstupu, neopakuje. Jediněčný je také veliký konvexně zvlněný vikýř umístěný na ose jižní fasády. Výrazná odlišnost a přezdobenost jižní fasády zámku dokládá, že byla také jeho hlavním a reprezentačním průčelím. Další zvláštností je, že na východní i západní fasádě je mezi druhou a třetí osou od jihu místo dvou lizén jenom jedna, což je dáno tím, že obě okenní osy po jejich stranách náležejí (nebo alespoň náležely) jedné velké místnosti. Na východě tvoří navíc tato lizéna jakousi osu fasády jižního křídla

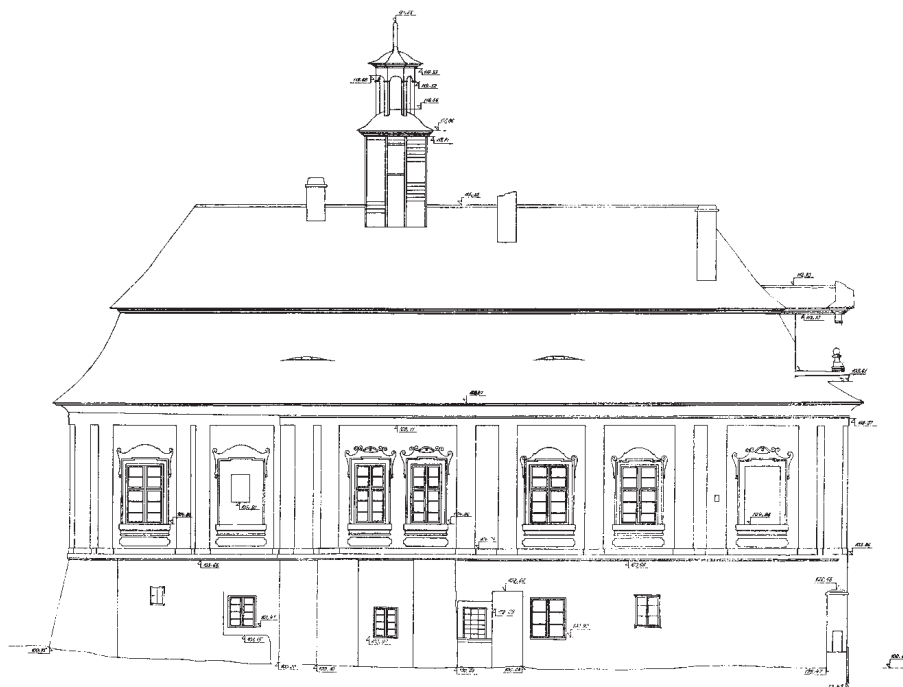
(i když není přímo uprostřed). Poněkud nelogicky působí pak rytmizace oken přízemí této fasády odlišnou suprafenestrou v druhé ose od jihu, která symetrizuje rozvržení oken v přízemí, ale popírá osu tvořenou výše popsanou lizénou. Rozvržení oken západní fasády nemá rovněž pevnou stavbu (obr. 14). Její přízemní část je členěna pouze pozdějšími opěrky a odskokem fasády. Okna jsou zde umístěna bez jakékoliv logiky a bez jakékoliv vazby na architektonické členění patra. Okna v patře mají tři druhy suprafenster, z nichž se ani jeden nevyskytuje na jižní, ani východní fasádě jižního křídla. Suprafenster, užitý ve druhé a třetí ose od jihu, se opakuje u oken štítového průčelí východního křídla a v krajních osách severního průčelí. Dva zbývající druhy jsou užity pouze na západní fasádě.

Jednodušší suprafenster jsou užity na dvojici oken ustoupené části západní fasády, zdobenější na dvojici oken místnosti č. 209 a v první ose od jihu. Parapetní štukové výplně jsou rovněž na fasádách zámku užívány dosti nekoncepčně. Nejčtenější jsou výplně užité na východní fasádě jižního křídla. Ty se pak nacházejí ještě na štítě a na jižní fasádě východního křídla a v krajních osách severní fasády. Okna západní fasády mají všechna stejné parapetní výplně jednoduššího typu. Zcela zvláštní byly parapetní výplně oken v patře jižního průčelí, které byly v krajních osách tumbovitě, dvoupatrové a ve dvou prostředních osách tumbovitě jednopatrové s ornamentální výzdobou. Zvláštností jižní fasády jsou také miniaturní volutky s kapkami přidané v patře k hranám lizén, při jejich horním konci. Ani tento detail nebyl již na ostatních fasádách opakován. Zdá se však, že členění průčelí bylo původně doplněno ještě malovanými iluzivními prvky, a volutky jsou pak pozůstatkem iluzivních řádových hlavic, které činily z lesén hlavního průčelí pilastry. Korunní římsa je kupodivu velice jednoduchá. Má v podstatě tvar fabionu, lemovaného dole i nahoře drobným oblým páskem.

ANALÝZA STAVEBNÍHO VÝVOJE ZÁMKU

Důležitým úkolem průzkumu bylo identifikovat rozsah starších konstrukcí, pojatých do vrcholně barokní stavby, a pokusit se utvořit představu o podobě a vývoji původních budov. Pokročilé stadium rozpadu a zániku některých částí stavby umožnilo místy velmi detailní poznání, jinde ale pro nebezpečí úrazu neumožnilo ani základní ověření vytčených hypotéz.

Ke starším fázím vývoje zahrádeckého panského sídla náleží nepochybně místnosti č. 105 až 115. O starším původu této části přízemí svědčí nepravidelnost její dispozice, větší tloušťky zdiva a nepravidelnost rozmístění a velikost-

Obr. 14: Zahrádka, zaměření západní fasády zámku (Investis 1975). Na obrázku je zřetelná absence architektonického členění a nepravidelnost v rozmístění oken v přízemí. Jasně je zde rovněž patrné původní členění a výzdoba fasády v patře, dnes téměř bezstopý zaniklé – srov. obr. č. 9.

Obr. 15: Zahrádka, detail západní fasády. Pod opadanou omítkou nad dvojicí oken v patře jsou viditelné trojnásobné záklenky – dva cihelné a jeden kamenný nad každým oknem.

Obr. 16: Zahrádka, detail návaznosti stěn a starší omítky v rohu pod podestou schodiště. Zdivo pod úrovní nosníku podesty je v rohu provázané, starší omítka v rohu přechází formou rozmazané malty ve spárách a obílením (foto J. Veselý).

ní rozrůzněnost okenních otvorů západní a severní fasády zámku. Důkazem je pak rovněž starší omítka probíhající v přízemí, místy pod značně silnou cihlovou nebo taškovou plentou, místy jen pod tenkou vrstvou vrcholně barokní omítky po celé délce západní a severní fasády (obr. 8, 9, 13, 14 a 15), dále však také na východní a jižní fasádě menšího zámeckého křídla.¹¹⁰⁾ S výjimkou místnosti č. 108 jsou všechny prostory v této části zámku zaklenuté. Jestliže označení starších částí v přízemí je poměrně jednoduché a jednoznačné, stojíme v patře objektu před problémem značně složitějším. Na první pohled se zdá, že všechny konstrukce v patře zámku pocházejí z doby po roce 1720. Několik anomálií však naznačuje, že by tomu mohlo být jinak. Všechny anomálie se vyskytují v konstrukcích západní a severní fasády, tedy nad staršími konstrukcemi v přízemí. Jedná se zejména o západní stěnu místnosti č. 210, která má jako jediná tloušťku 112 cm, na rozdíl od běžných 85 cm na zbytku obvodu zámku (obr. 7). Další nevysvětlitelnou anomálií je půdorysné zalomení navazující stěny mezi místnostmi č. 209 a 210. A konečně záhadné jsou rovněž od zbytku patra odlišné záklenky okenních nik v místnostech č. 206, 208 a 209. V místnostech č. 206 a 208 jsou jedinkrát v celém patře užity přiznané segmentové záklenky (cihelne konstrukce). Žádný objektivní důvod pro užití jiného typu záklenku zde, zdá se, neexistuje. V sou-

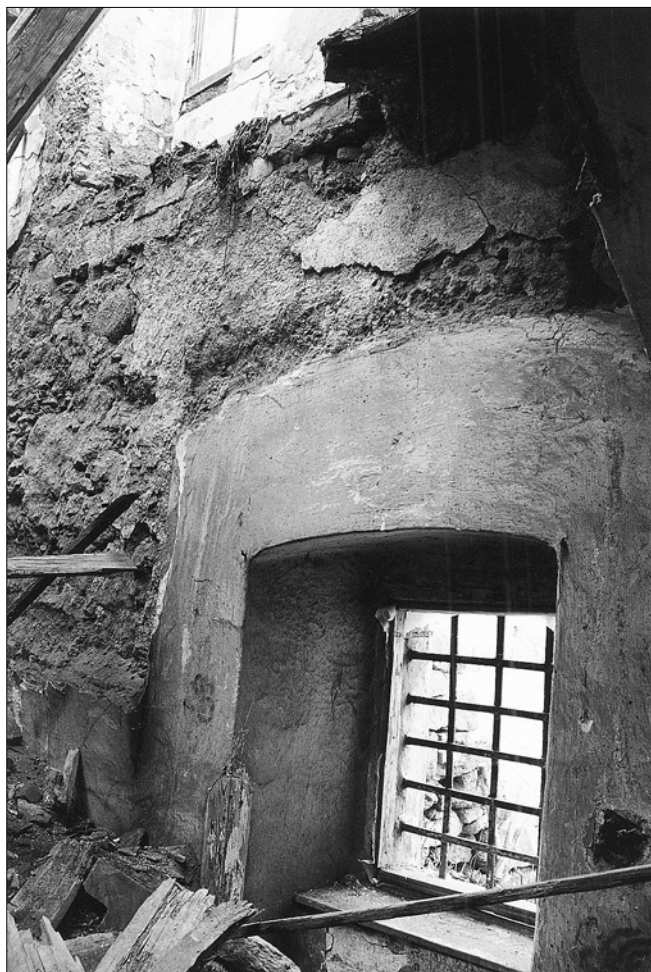
sední místnosti č. 205, stejně jako v místnosti č. 210, které mají rovněž okna do západní fasády jsou záklenky okenních nik standardní. Zcela samostatným problémem jsou pak okna v místnosti č. 209. Jednak jsou výrazně užší než ostatní okna v patře, jsou ale také umístěna nezvykle blízko u sebe. Dvojice oken navíc není umístěna na ose místnosti. Subtilní meziokenní pilíř je vyzděn z kamene a má cihelnou armaturu. Zajímavé je rovněž provedení záklenků okenních nik. Omítka je zde v exteriéru i v interiéru beze zbytku opadaná a záklenky zcela odhaleny. Jsou rovné, vyzděné z cihel. Zvláštní však je, že nad cihelnými záklenky jsou těsně pod korunou zdíva ještě další, konstrukčně zbytečné, záklenky kamenné (obr. 9 a 15). Situace navozuje otázku, zda nejde o upravované, (snižované) starší otvory. Kdybychom připustili, že zmíněné anomálie indikují starší konstrukce, znamenalo by to, že předchůdcem dnešního zámku byl již patrový objekt. Tomu by nasvědčovalo i plošné plentování s úlomky střešních tašek, pokrývající prakticky celou severní fasádu zámku (obr. 8). Proti této hypotéze však svědčí vztah výše zmiňované starší omítky a zdíva patra. Na západním průčelí je alespoň v části, odpovídající většímu zámeckému křídlu, jasná horizontální fázová spára mezi přízemím a patrem, nad níž se starší omítka nikde nevyskytuje (obr. 13). V patře je tu omítka výhradně jednovrstvá. Na severním průčelí zabíhá starší omítka ve stejné úrovni oblinou do zdíva. Pod plentami v patře není ani zde starší omítka nikde identifikovatelná. Vztah starší omítky a silnější západní obvodové zdi menšího křídla nelze bohužel ověřit, neboť je zde dosud plošně zachovalá omítka vrcholně barokní. Zdá se tedy, že byl starší objekt přece jen přízemní. Nelze ovšem vyloučit, že byl vícepodlažní jen v některé části, případně, že mělo patro dřevěnou konstrukci.¹¹¹⁾

Jestliže jsme rámcově vymezili dochované části staršího objektu, je třeba se jim nyní věnovat detailněji. Půdorys nejstarší části zámku je značně složitý a nepravidelný. Právě nepravidelnosti mohou však mít klíčový význam pro rozluštění jeho vývoje. Na první pohled jistě zaujme ustoupení části západní fasády v šířce menšího křídla o 1,4 m. Svůj význam může mít i mírné zalomení severní fasády zhruba ve dvou třetinách její délky od západu, proti příčné zdi oddělující střední a východní díl menšího zámeckého křídla. Rovněž jižní průčelí zámku je nepatrně půdorysně zalomené, opět přímo proti vnitřní dělicí zdi mezi místnostmi č. 204 a 205. Při pohledu na půdorys přízemí zámku (obr. 5) zaujme na první pohled výrazná trojdílnost dispozice menšího křídla a jeho prostorová samostatnost. Obvodové zdivo této části zámku má stejnorodou tloušťku. Západní část přízemí většího křídla má sice rovněž 3 díly, její dispozice však zdaleka není tak jednoznačná a kompaktní. Tloušťka zdíva je zde velmi různorodá (pohybuje se od 92 do 130 cm), jednotlivé prostory jsou navíc různé široké, takže větší křídlo nemá souvislou střední zeď. Nekompaktnost a nesouvislost dispozice zbytků staršího objektu svědčí o vícefázovosti jeho vývoje. Výše uvedené skutečnosti svádí k hypotéze, že přízemí menšího křídla je nejstarší částí zámku. Původně mohlo existovat i jako samostatný jednotraktový objekt s trojdílnou dispozicí. K němu pak byly přistavovány další části. Nasvědčoval by tomu i fakt, že všechny dnes známé sklepy zámku se nacházejí právě pod menším křídlem. Vysvětlovalo by to rovněž ústupek v západní fasádě.¹¹²⁾

Podrobnější rozbor plánů přízemí zámku a nejnovější nálezy na místě však odhalují slabiny této hypotézy. Ze zaměření vyplývá, že ani jižní stěna předpokládaného nejstaršího stavení není souvislá, neboť její část odpovídající východnímu dílu menšího křídla předstupuje oproti zbytku o 25 cm.¹¹³⁾ Stav navržený hypotézou by předpokládal pozdější připojení střední dělicí zdi mezi kuchyní a schodištěm k jižní zdi menšího křídla. V místě předpokládané fázové spáry napojení (pod první podestou schodiště) jsou však stěny provázané a na obou je doložena stejná nejstarší vrstva omítky (obr. 16).¹¹⁴⁾ V prostoru kuchyně pak proti očekávání zabíhá v severovýchodním koutě líc východní stěny včetně omítky a bílení do zdiva předpokládané obvodové stěny nejstaršího objektu.¹¹⁵⁾

Do problému případné samostatnosti menšího křídla by mohlo vnést světlo prokázání vzájemného vztahu jeho předpokládaného jihozápadního nároží s navazující částí západní obvodové zdi většího křídla. Situace je zde však značně komplikovaná, neboť v severní stěně kuchyně odhalila sonda místo předpokládaného nároží nejstaršího objektu v dané pozici dnes zazděnou kuchyňskou niku. S touto nikou souvisí také konstrukčně zvláštní útvar, podobný přízednímu pilířku, nacházející se v jihozápadním rohu místnosti č. 110.¹¹⁶⁾ Z nálezů se tedy zdá, že část jižní obvodové stěny menšího křídla, odpovídající severní stěně kuchyně, byla výrazně přestavěna. Pravděpodobně byla v době výstavby dnešní podoby kuchyně po stranách dveří do spíže prolomena nikami s menšími ohništi. Posledním místem, kde by bylo možné vztah menšího křídla a předstupující části ověřit, je vnější kout ústupku západní fasády. Při zemi je zde do předstupující části fasády zapuštěn miniaturní prostor hloubky 90 cm a šířky 97 cm, vysoký cca 1 m, opatřený kamenným barokním ostěním. V tomto prostoru, který se nachází pod záchodem patra a sloužil patrně jako suchý septik, probíhá linie západní fasády menšího křídla, ale podivně se zakřivuje. V koutě prostoru se zdá být zdivo provázané. Nad tímto prostorem je celá plocha koutu fasády dosud pokryta neporušenou, vrcholně barokní omítkou. Omítka má sice v koutě ve značné délce svislou průběžnou prasklinu, směr jejího pokračování do zdiva však nelze ověřit.

Příčné zdi, dělicí menší křídlo na tři prostory, jsou kamenné a jsou s obvodovým zdívem provázány, nejsou však stejně silné. Zeď mezi západním a středním dílem je 58 cm silná, druhá příčná zeď je 96 cm silná. Všechny tři prostory jsou zaklenuté. Zatímco západní a střední díl mají kamenné valené klenby se čtyřmi pětibokými výsečemi, je klenba východního dílu klášterní, s osmi pětibokými výsečemi. Navíc je vyzděná z cihel. Odlišný způsob i materiál klenutí je užít právě v části s předstupující jižní obvodovou zdí. Nabízí se možnost, že by nejstarší jádro bylo pouze dvouprostorové a východní díl byl k němu přistavěn později. Tím by se zároveň dalo vysvětlit zalomení severní fasády. Tato možnost se však zdá být vyloučena vzájemnou provázaností všech tří částí zdiva v inkriminovaném bodě severní obvodové zdi¹¹⁷⁾ a dále menší silou příčné zdi v porovnání s ostatními obvodovými stěnami předpokládaného jádra. Vysvětlením rozdílné tloušťky příčných zdí by také mohla být původní plochostropost východního dílu. Příčka mezi středním a západním dílem mohla být tenčí, neboť se zde vodorovné tlaky klenb navzájem eliminovaly. Druhá

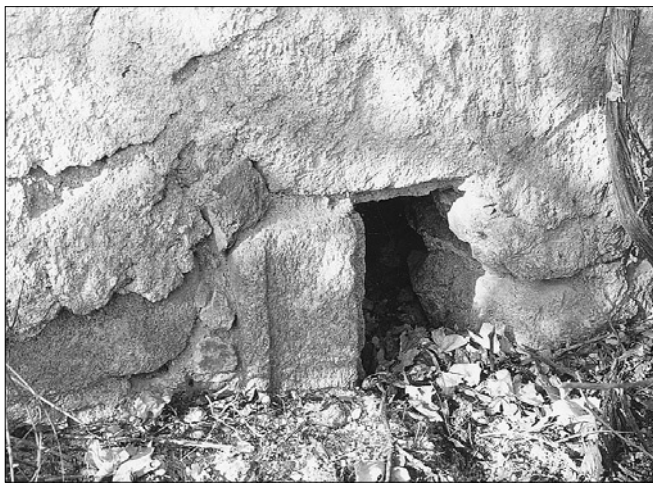
Obr. 17: Zahradka, západní stěna kuchyně (místnost č. 109) po zřícení klenby. Na snímku jsou patrné dvě vrstvy hrubé starší omítky, k nimž byla klenba příděna (foto J. Veselý).

příčná zeď musela naopak vzdorovat vodorovnému tlaku pouze z jedné strany, a proto byla silnější.

Klenba východního dílu je konstrukčně provázána se vstupní šíjí sklepa. Jihozápadní koutová část je opřena do tenčí cihelné vyzdívký nad záklenkem šíje. Jak v konstrukci šíje, tak v konstrukci klenby jsou používány cihly atypického formátu (8,5 × 14 × 28 cm). Jelikož současná poloha a podoba šíje je prokazatelně vázána k dispozici vrcholně barokní vstupní haly,¹¹⁸⁾ lze klást vznik klenby východního dílu rovněž do 20. let 18. století. Jak vypadala šíje sklepa původně, není zcela jasné. Konstrukce kamenné klenby hlavní sklepní prostory (místnost č. 001), zdá se, od počátku počítá s nástupem v dnešní trase, neboť je hrana prostupu klenbou pečlivě vyskládána z větších lícovaných kamenů. Nejasný je v této souvislosti smysl dnes zazděného kamenného portálku, který vede z místnosti č. 005 do prostoru schodiště. To jej však částečně překrývá. Situace portálku, společně s charakterem místnosti č. 005 by nasvědčovaly spíše existenci staršího vstupu do sklepa z místnosti č. 112, otvorem v podlaze, po dnes zaniklém schodišti, které by místnost č. 005 vyplňovalo. Odpovídaly by tomu dva do skály vytesané stupně v západním výklenku této místnosti. (Ověřit tuto možnost však bez provedení rozsáhlé sondy v podlaze místnosti č. 112 nelze.) Klenba dnešní sklepní šíje je valená, segmentová a je provedena z cihel, kladených na plocho v klasovém vzoru. Stejným způsobem jsou pro-

Obr. 18: Zahrádka, klenba v místnosti č. 106. Vlevo dole je vidět pas na severní stěně, v poli klenby pak jemný hřebínek na hranách průniku klenbových ploch. Vpravo je patrná mladší příčka se stlačeným pasem podporující klenbu v místě příčky mezi místnostmi č. 205 a 206 (foto J. Veselý).

Obr. 19: Zahrádka, zbytek okenního otvoru s kamenným ostěním v soklové části jižního průčelí zámku. Jak sloupek tak překlad jsou zjevně v původní pozici, jak ukazuje navazující polodrážka vnitřní hrany bývalého otvoru (foto J. Veselý).

vedeny i záklenky větracích okének sklepních místností č. 001 a 006.

Prostory podle západní fasády (místnosti č. 105 až 109) jsou díky starší omítce zmiňované výše (obr. 13 a 14) rovněž přiřaditelné ke starší části přízemí zámku. Provázanost východní stěny kuchyně s jižní stěnou menšího křídla může řadit tuto místnost k nejstarší vývojové etapě. Klenba kuchyně byla cihelná. V její konstrukci bylo místy užito cihel stejného atypického formátu jako v záklenku vstupní šíje sklepa.¹¹⁹⁾ Po zřícení klenby se na západní stěně kuchyně nad okenními otvory objevilo souvrství minimálně dvou starších omítek, k nimž byla klenba přizděna, dále pak druhotný způsob zapuštění paty klenby do zdi (obr. 17). Klenba vykazovala v několika místech zajímavé anomálie. Byl to jednak jakýsi náběh ve vrcholu při jižní stěně, směřující do masy zdiva v místě komína, který je zřejmě pozůstatkem po starším, později zrušeném otevřeném kuchyňském dymníku. S dymníkem a s výše zmíněnou zazděnou kuchyňskou nikou v severní stěně souvisel pravděpodobně i cca 30 cm široký pruh sazí prorážející bílením klenby, který vedl od pravé části severní stěny směrem ke zmíněnému náběhu.

Jednalo se o stopu po zaniklém dřevohlíněném kouřovodu, který odváděl spaliny z menších topenišť v nikách severní stěny do hlavního komína v jižní stěně kuchyně. Druhou anomálií byla tvarově značně složitá výseč u jižnějšího okna kuchyně, jejíž tvar byl patrně dán užitím zbytků nějaké starší klenby, nebo zaniklé zděné konstrukce velkého dymníku. Zajímavé je rovněž, že jižní stěna kuchyně je v tomto místě přizděna k západní obvodové zdi na spáru, v níž probíhá omítka pokrytá silnou vrstvou sazí.¹²⁰⁾

Sousední místnost č. 108 je rovněž zajímavá hned z několika důvodů. Místnost se od ostatních prostor starší části přízemí odlišuje tím, že má jako jediná plochý strop s římsovým fabionem. Typologie i konstrukce stropu odpovídá stropům vrcholně barokní přestavby. Římsa fabionu sleduje trojím zalomením i mírně vystupující komínové těleso v jihovýchodním rohu místnosti. Z dispozičního hlediska je důležité, že její východní stěna nenavazuje plynule na linii východní stěny kuchyně, ale předstupuje před ní východním směrem o cca 40 cm. Navíc je tato stěna výrazně silnější. Prasklinou v omítce se na ní propisují dva zazděné otvory. Větší z nich je přes 2 m široký a má půlkruhový záklenek, jehož vrchol zasahuje až do tělesa římsy fabionu. Druhý z otvorů, zmiňovaný již výše,¹²¹⁾ situovaný při jihovýchodním rohu je nižší, široký cca 80 cm a má segmentový záklenek. Účel obou otvorů je nejasný. Jejich poměr a vzájemná poloha připomínají typologii vjezdové brány s brankou pro pěší. Na druhé straně zdi, v místnosti č. 102, se otvory prasklinou nepropisují. Sonda však odhalila starší omítku piliře mezi oběma otvory. Zatímco malý otvor je z obou stran pouze zaslepen zazdívkou v síle jedné cihly a sloužil v posledních letech fungování zámku jako kouřová komora, je větší otvor zřejmě vyplněn zdivem zúplna. Zdá se, že oba otvory souvisejí se starší vývojovou etapou, neboť omítka, jež je v místnosti č. 102 překrývá, navazuje i na fabion pocházející z doby vrcholně barokní přestavby. V místnosti č. 108 větší z otvorů naopak do fabionu zasahuje. Omítka zabíhající pod zazdívkou obou otvorů ale časově souvisí s fabionem, což znamená, že oba otvory byly v rámci vrcholně barokní přestavby ještě ponechány otevřené alespoň do této místnosti, pravděpodobně jako úložné, nebo kuchyňské niky. Jediné okno místnosti č. 108 v západní obvodové zdi je v porovnání s ostatními okny v západní fasádě značně větší. Rovněž nika okna je výrazně veliká.¹²²⁾ Okenní nika je mimo osu západní stěny místnosti, ale je souosá s větším ze zazděných otvorů v její východní stěně. Otázka původního účelu místnosti, zvláště pak obou zazděných otvorů je vzhledem k poloze ve stavbě (která nesvědčí pro umístění brány) bez hlubší archeologické sondáže, určující souvislosti neřešitelná.

Velkou otázkou je rovněž vztah místnosti č. 108 k prostoru, který s ní sousedí na jihu a je dnes příčkami rozdělen na místnosti č. 105, 106 a 107. Dělicí příčky je možné díky zárubním dveřních otvorů určit časově do 19. století. Prostor je zaklenutý nepříliš vzdutou valenou klenbou, která má v patě drobný odskok, provedený patrně jen v omítce. V jižní části je klenba prolomena dvěma trojbokými nestyčnými výsečemi s drobnými hřebínky. V severní části se tvar klenby mění, jako by se zde pronikaly dvě na sebe kolmé valené klenby. Hrany proniků ploch jsou opatřeny rovněž drobnými hřebínky. Hrana jižní části klenby je skryta ve hmotě piliře se dvěma stlačenými pasy, který je součás-

tí jedné z mladších příček a je pod klenbu druhotně vezdén. Zdá se však, že hřebínky pronikových hran se nestýkají a v severní půlce prostoru je tak hlavní klenebná plocha otočena proti jižní půlce o 90°. Pokračování klenby jižní části směrem do místnosti č. 108 tak působí jako veliká výseč, jejíž čelo tvoří subtilní cihelný pas, kterým je kápě podklenuta (obr. 18). Celý klenutý prostor se tímto pasem zřejmě otevíral do sousední místnosti č. 108. Dnes jsou prostory odděleny tenkou příčkou z 19. století, vloženou pod pas. Otázka původní podoby zaklenuté prostory úzce souvisí s určením stáří klenby. Její stlačený příčný profil s odskokem v patě je podobný jako u klenby vstupní haly. Obě klenby jsou cihelné. Hřebínky výsečí však naznačují, že by tato klenba mohla být starší. Že je tato klenutá prostora v celém rozsahu staršího, než vrcholně barokního původu dokazuje fakt, že na ni půdorysně neváže dispozice patra. Příčky mezi místnostmi č. 204 a 205 a mezi místnostmi č. 205 a 206 stojí mimo stěny přízemí, přímo na klenbě této prostory. První z nich se dokonce nachází ve staticky velmi nevýhodné poloze.¹²³⁾ Pozici druhé příčky odpovídá výše zmiňovaný pilíř se dvěma stlačenými pasy, vezdéný druhotně pod dotčenou klenbu, patrně právě za účelem podpory příčky patra. Východní stěna prostory je navíc vůči jižní fasádě zámku v takové pozici, že si vynutila v přízemí ponechání druhé okenní osy od západu jako slepé. Tím se zdá být starší původ prostory včetně klenby dostatečně prokázán. Kromě předělení pilířem s pasy byla podoba prostoru v blíže neurčené době pozměněna ještě dvěma úpravami. Zaprvé zazděním nehluboké niky v západní stěně, odpovídající jedné z menších výsečí a zesílením východní stěny cca 10 cm silnou přízdívkou v souvislosti se zaslepením dveřního otvoru mezi místnostmi č. 104 a 105 umístěného pod druhou výsečí. Východní stěna prostory je z dispozičního hlediska opět v podivné poloze, neboť proti východní stěně místnosti č. 108 ustupuje zpět k západu, nenavazuje však ani na linii stěny kuchyně. Rovněž západní stěna prostoru se liší od zbytku západní obvodové zdi. A to jednak větší tloušťkou, jednak tím, že je na vnější straně opatřena plošně cca 10 cm silnou cihelnou plentou, která znemožňuje například ověření průběhu starší okrově zbarvené omítky doložené na zbytku západní fasády.¹²⁴⁾ V nároží je zde ještě pod úrovní kordonové římsy použit druhotně sloupek masivního žulového portálku se zbytkem skoby závěsu, utemovaného olovem. Tento prvek potvrzuje zřejmě zmínku Č. Habarta, že při stavbě barokního zámku bylo použito materiálu ze staré tvrzí.¹²⁵⁾

V navazující části jižní obvodové stěny zámku se pravděpodobně rovněž dochovaly významné zbytky staršího zdiva, které byly narušeny při proražení jižního vstupu v 19. století. Dokládá to především počátek vrcholně barokního tesaného žulového soklu až od východního kraje třetí okenní osy od západu (obr. 12). Pod přízemním oknem této osy se ještě ve starší části soklového zdiva dochoval fragment otvoru, opatřeného tesaným žulovým ostěním s polodrážkou. Je nepravděpodobné, že by se jednalo o druhotně užitě zbytky ostění, neboť fragment překladu je osazen na sloupku v přesné posici, včetně návaznosti probíhající polodrážky (obr. 19). Zdá se, že vrcholně barokní přístavba zlikvidovala část staršího objektu, která mohla být původně podsklepená. V novostavbě nebyl starší sklep využit a byl pravděpodobně zasypan.

Obr. 20: Zahrádka, místnost č. 210, typická konstrukce falešného rovného záklenku okenní niky v části zámku pocházející nepochybně z dvacátých let 18. století (foto J. Veselý).

VÝSTAVBA VRCHOLNĚ BAROKNÍHO ZÁMKU

Jak bylo dříve prokázáno, spadá výstavba barokního zámku v dnešní podobě do let 1720–1727. Stavba byla jistě velice nákladná a byla prováděna nezvykle důkladně. Ani při podrobné prohlídce dřevěných prvků stojících i zřícených částí krovu a stropních konstrukcí se při průzkumu nepodařilo zachytit prvky druhotně použité, které se v případě přestaveb a rozšiřování starších objektů obvykle v těchto konstrukcích objevují. Zvláště u stropů je to zarážející, neboť jde o vídeňské stropy s omlitým podhledem, kde se za normálních podmínek pohledová kvalita nosných prvků vůbec neuplatní. Díky této skutečnosti je však možné snáze a jednoznačně určovat stáří těchto konstrukcí. Pro dendrochronologickou dataci byly odebrány 2 vzorky z konstrukcí krovu i stropů. Vzhledem ke konstrukčnímu schématu jednotlivých částí krovu i k charakteru jeho zpracování je možné považovat za prokazatelné, že celý krov vznikl naráz. Všechny ploché stropy v obou podlažích zámku mají vídeňskou konstrukci a mají též shodné formální znaky (vysoký fabion podložený výraznou římsou, orámování plochy stropu štukovým páskem). Stropy lze tedy rovněž považovat za výsledek téže stavební fáze. Vzhledem k určení data smýcení dřeva vzorků k roku 1720, lze vznik krovu a stropů zámku klást do doby po roce 1720.¹²⁶⁾

Nosné konstrukce vrcholně barokních částí zámku se dále vyznačují určitými typizovanými znaky. Tloušťka obvodového zdiva nových částí je prakticky konstantní. Okenní otvory mají stejnou velikost a jsou opatřeny opracovaným žulovým parapetem. Okenní niky mají s výjimkou dvou případů rovný záklenek. Zde je rozdíl mezi okny přízemí a patra, kdy v přízemí jsou záklenky jako rovné přímo vyzdény (většinou z kamene), v patře jsou záklenky většinou vyzdény segmentově z cihel a je pod ně vkládán rovný omítaný podhled, z tenkých dřevěných povalů pobitých rákosem (obr. 20). Záručně prakticky všech interiérových dveří byly v nové části kamenné, tesané ze žuly, s ušima a kapkami a s obíhajícím páskem.

Popsané formální znaky nám v kombinaci s dalšími informacemi umožňuje odlišit vrcholně barokní konstrukce od starších.

V přízemí odpovídá těmto charakteristikám jihovýchodní část většího křídla, zahrnující místnosti č. 101 až 104. Kromě jmenovaných formálních znaků to dokládá i výše zmínovaný odlišný způsob založení obvodového zdiva. V této části, v celém průběhu východní fasády a v šíři dvou os jižní fasády většího křídla je obvodová zeď založena na cca 50 cm vysoké podezdívce z velkých a přesně opracovaných žulových bloků. Na zbytku obvodu zámku jsou obvodové stěny od terénu vyzděny z lomového kamene. K vrcholně barokním konstrukcím patří nepochybně také jižní stěna, východní stěna a klenba schodišťové haly, stejně jako celá konstrukce schodiště. V patře pak do tohoto období řadíme obvodové zdivo, vyjma výše zmíněných úseků západní obvodové zdi, většinu vnitřních nosných i nenosných zdí a všechny stropní konstrukce. Rovněž celý krov, jižní vikýř a východní štít pocházejí ze stejné doby. Většina vnitřního vybavení z této doby byla později vyměněna. Z původních barokních dveří se dochovala dvě dubová výplňová dveřní křídla, užitá druhotně ve vstupu na půdu, a jedno ze dvou křídel dveří mezi místnostmi č. 102 a 104, která měla stejný charakter. Z barokních oken se dochovaly „blindrámy“ v místnostech č. 102 a 103.

Zámek byl drobně upravován průběhu 18. století. Ve druhé polovině 18. století vznikly pravděpodobně mohutné opěráky v západní fasádě, které jsou prokazatelně přizděny až k hotové kordonové římsě vrcholně barokní fasády. Měly patrně zabránit vybočení západní obvodové zdi v důsledku tlaku nové cihelné klenby kuchyně. Popisem z roku 1777 máme ve východním dílu přízemí menšího křídla doloženu existenci kuchyňky. Ta byla tvořena nevelikou nikou s odtahem do komína. Nika byla později pojata do mladších příček, jimiž byl prostor předělen na místnosti č. 113, 114 a 115. Z nálezu průzkumu však vyplývá, že nika byla vezděna pod hotovou, omítnutou a obílenou klenbu. Pravděpodobně se tak stalo při přeměně někdejší kanceláře na byt.¹²⁷⁾ V souvislosti s vybudováním kuchyňky vznikl také mladší tahový komín v místnosti č. 213.

Úpravy zámku v průběhu 19. století mají nepochybně několik fází. Pravděpodobně se jednalo vesměs o dílčí změny a časově citlivé prvky tak spíše dokládají, že dotčené konstrukce vznikly po určitém datu, ne však, že různé úpravy užívající stejných prvků vznikaly současně. Nejvýznamnější byly zřejmě zásahy na přelomu 18. a 19. století a v první polovině 19. století. Do této doby můžeme datovat díky výhradnímu užití zapuštěných závěsů se žaludovým koncem výměnu některých oken v přízemí, hlavně však plošnou výměnu oken v patře. Z první poloviny 19. století pocházejí patrně příčky mezi místnostmi č. 113, 114 a 115 ve východní části přízemí, v patře pak příčky mezi místnostmi č. 206, 207 a 208, zazdění parapetů francouzských oken ve velkém salonu a zazdění arkád schodiště. Ze stejné doby jsou také podlahy (parkety) v místnostech č. 202, 205, 206 a 208.

Do druhé poloviny 19. století můžeme díky použití zapuštěných závěsů s kuželkovými konci datovat vznik vstupu v jižním průčelí, zazdění jižního okna místnosti č. 103 a přeměnu jeho niky na šatní skříň a s tím související soklové deštění v místnostech č. 102 a 103. Do stejné doby spadají prakticky všechna vnější okna v přízemí, dveře ze vstupní haly do chodby vedoucí ke kuchyni a příčky mezi

místnostmi č. 105, 106 a 107. V patře do této doby spadají dveře mezi místnostmi č. 205 a 206 a okna místností č. 206, 208 a 209.

Mezi konstrukce pocházející jistě z 19. století, ale bez možnosti jistého přiřazení jedné z uvedených časových rovin patří deštění kamenných zárubní všech interiérových dveří dřevěnými profilovanými obložkami, vestavění mladšího tahového komína v místnostech č. 104 a 204 nebo zazdění venkovního vstupu do místnosti č. 115 a západního okna m.č. 205. Sem jsme rovněž nuceni zařadit přebudování dnešní místnosti č. 210, ačkoli zde alespoň víme, že k němu došlo po roce 1825.¹²⁸⁾

V první polovině 20. století pravděpodobně zámek příliš upravován nebyl. Lze však předpokládat, že zařízení koupelny (místnost č. 106) v přízemí a záchodu v patře pochází z prvních dvou desetiletí téhož století. Z téže doby pravděpodobně pochází také příčka dělicí původně celistvou spíž na dvě místnosti (místnosti č. 110 a 111). Elektroinstalace v zámku pochází ze třicátých let 20. století.

Nejmladší úpravy byly v zámku prováděny po jeho znárodnění po roce 1949. Jednalo se o úpravy čistě utilitární. Náležejí k nim zasekání elektrických rozvodných skříní do jižní a východní fasády většího zámeckého křídla, zazdění jižnějšího okna místnosti č. 210 a odstranění dělicí příčky v místnosti č. 204.

ZÁVĚREM

Výsledkem průzkumu je zjištění, že budova zámku ve hmotě obsahuje zbytky zdiva objektů starší tvrže, jejichž poměrně velká část byla využita ve vrcholně barokní stavbě. Rozsah těchto dochovaných starších konstrukcí se podařilo vymezit docela přesně. Méně jistoty již máme v jejich přiřazování jednotlivým časovým horizontům, určeným historickou rešerší. Přes všechny pochybnosti se však zdá nejpravděpodobnější, že nejstarší částí zámku je jednotraktové menší křídlo, kde sklepy a větší část obvodového zdiva nejspíše pocházejí z počátku 17. století. Nejstarší objekt byl pak zřejmě v průběhu druhé poloviny 17. století dále rozšiřován směrem k jihu. Této fázi lze přiřadit prostory při západní fasádě většího zámeckého křídla. Vzhledem k jejich nekompaktnosti a různorodosti konstrukcí je pravděpodobné, že i rozšíření probíhalo ve více fázích. Na počátku 18. století mělo již panské stavení jistě dvoukřídlovou dispozici a jeho fasády byly sjednoceny hladkou vápennou omítkou s rytým členěním na nárožích. Soudě dle rozsahu dochovaných částí této omítky a nesouvislosti zdiva většího křídla ve středu dispozice se zdá, že větší křídlo bylo již v této době vícetraktové a na rozdíl ode dneška bylo možná i částečně podsklepené. Není rovněž vyloučeno, že byl objekt již tehdy alespoň v části vícepodlažní. Ve 20. letech 18. století pak bylo panské sídlo v Zahrádce přestavěno do podoby honosného zámku, jak jej spatřujeme nyní. 19. století se projevovalo spíše v zámeckém parku a na budovách hospodářského dvora, zámek výrazněji nepoznamenalo.

Jak dokládá detailní rozbor dispozice i fasád, je zámek v Zahrádce zajímavý nejen složitostí svého vývoje, ale rovněž architektonickým konceptem. Výtvarná úroveň architektonických prvků zámku není zajisté nijak závratná, přesto však ve srovnání s většinou objektů podobné úrovně zřetelně vyniká. Význam má především prostorový architek-

tonický koncept schodiště a reprezentační části patra. Podle charakteristiky článků výzdoby fasád se zdá, že autorem návrhu vrcholné barokní přestavby mohl být některý z méně známých následovníků Františka Maxmiliána Kaňky.

Průzkum zahrádeckého zámku byl prováděn po celou dobu s vědomím, že objekt v nejbližší budoucnosti zanikne. V roce 2001 získal zámek s hospodářským dvorem nový majitel, který nejprve projevil snahu rozpadající se objekt zachránit. Později ale požádal o sejmutí památkové ochrany a o vydání povolení k demolici stavby. Ani jedné ze žádostí nebylo vyhověno. Velmi cenný historický objekt byl tak sice alespoň na čas „zachráněn“ před úplnou likvidací, nadále však nezadržitelně chátrá.

POZNÁMKY

- 1) Antonín Norbert Vlasák, Okres Sedlčanský. Bibliotéka místních dějepisův pro školu a dům, svazek 6, Praha 1876, s. 115–116.
- 2) August Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého, Praha s. d. (1908), s. 1001, a *tjž*, Hrad, zámky a tvrze Království českého. Díl XV, Kourimsko, Vltavsko a j.-z. Boleslavsko, Praha 1927, s. 152.
- 3) Čeněk Habart, Sedlčansko, Sedlecko a Voticko, díl 4, Praha 1994, s. 230–232.
- 4) K dějinám Předbořic srov. August Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého, Praha d. d. (1908), s. 727. Přestože ve vsi stávalo prokazatelně panské sídlo, A. Sedláček příslušnou stať do Hradů nezařadil.
- 5) Václav Vladivoj Tomek, Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z dieceze Pražské, Praha 1873, s. 61.
- 6) Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensium per archidiecesim (dále LC), svazek 1/1, ed. Tíngl, František Antonín, Praha 1867, s. 67.
- 7) Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň - Velkostatek Orlík, i. č. 32.
- 8) K tomu srov. August Sedláček, Českomoravská heraldika 2, část zvláštní, Praha 1925, s. 23.
- 9) LC 3–4, ed. Emler, Josef, Praha 1879, s. 169.
- 10) Soudní akta konsistoře pražské, část 2 (1380 - 1387), ed. Ferdinand Tadra, Praha 1893, s. 340–341, č. 155.
- 11) LC 3–4, s. 198.
- 12) Archiv český (dále AČ) 6, s. 12–15, č. 10.
- 13) LC 7, ed. Emler, Josef, Praha 1886, s. 80.
- 14) AČ 4, s. 375–377, č. 35, zde s. 376.
- 15) O skutečnosti, že Svoje s Brusem byli bratři, svědčí Svojeho list ze 13. července 1439 Brusovi, v němž jej několikrát nazývá „bratrem milým“. Srov. Blažena Rynešová, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, svazek 2, 1438–1444, Praha 1932, s. 38, pozn. u č. 50.
- 16) K tomu viz Stanislav Rokycský, Svoje ze Zahrádky, někdy hejtman bratrstva tábořského na Rokycanech v letech 1430–1436, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 38, 1930, s. 108–111.
- 17) Blažena Rubešová - Josef Pelikán, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, svazek 4, 1449–1462, Praha 1954, s. 170, č. 129.
- 18) Blažena Rynešová, Listář, o. c., Svazek 2, s. 193, č. 284.
- 19) AČ 37, s. 923, č. 45.
- 20) Josef Emler, Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých, díl 2, Praha 1872, s. 483–484, k tomu srovnej Státní ústřední archiv (dále SÚA) - Desky zemské větší (dále DZV) 6, fol. H 22–23v, zápis z roku 1551.
- 21) SÚA - Desky dvorské (dále DD) 27, pag. E 9 (= pag. 100).
- 22) SÚA - DD 17, fol. 510.
- 23) Tamtéž, fol. 510 a 510v, juxta.
- 24) Tamtéž, fol. 145v.
- 25) AČ 33, s. 32, č. 5296.
- 26) SÚA - DD 17, fol. 146.
- 27) Z Licka, Brikcí, Titulář stavů, Praha 1534, fol. O 4v (použitý exemplář uložen ve strahovské knihovně, sign. AO XVI 61).
- 28) SÚA - DZV 1, fol. K 19v, zápis z roku 1542, k tomu srov. s. 269–270, č. 653.
- 29) O Adamově náhrobku viz Antonín Podlaha - Eduard Šittler, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese milevském, Praha 1898, s. 129.
- 30) SÚA - Saalbuch č. 285, fol. 210v–211.
- 31) SÚA - DZV 11, fol. H 11v–12.
- 32) SÚA - DZV 51, fol. G 8.
- 33) Tamtéž, fol. G 21–22 a G 21, juxta.
- 34) SÚA - Saalbuch č. 287, fol. 187v.
- 35) SOA Třeboň - Historica, i. č. 5720, příjem berně za rok 1572.
- 36) SÚA - Saalbuch č. 287, fol. 197–198.
- 37) Rovněž Jiljího náhrobek se v kostele částečně dochoval, ovšem z napsu byla koncem 19. století čitelná jen část - „...ENI GILGI ZAHRADESKI z WLCZI HORI a POCHOWAN LETA P. MDL...“, viz Antonín Podlaha - Eduard Šittler, Soupis památek, o. c., s. 129.
- 38) Jiří Černý, Titulář stavů, Praha 1572, fol. Cc 6v (použitý exemplář uložen v knihovně SÚA, sign. ST IV C 47).
- 39) SÚA - Komorní soud (dále KomS) 64, fol. G 18v.
- 40) Čeněk Zíbrt, Z dějin zámku a panství Zvíkova, Časopis musea Království českého 72, 1908, s. 76–117, 204–241 a 321–413, zde s. 337, č. 13, a s. 367–368, č. 10.
- 41) SOA Třeboň - Historica, i. č. 4790, fol. 33v, k tomu srov. Jiří Úlovec, Soupis dlužníků zemské berně, s. 173 a pozn. 604 (Václavovo sídlo je zde chybně lokalizováno).
- 42) Mikuláš Fauknar z Fonkenštejna, Titulář stavů, Praha 1589, fol. Hh 5v (použitý exemplář uložen v knihovně SÚA, sign. ST IV C 12).
- 43) František Marat, soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603, Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, Praha 1899, č. 1, s. 86.
- 44) SÚA - DZV 138, fol. L 22–23v, zápis z roku 1617, totéž SÚA - DZV 190, fol. J 4–7v, zápis z roku 1617.
- 45) SÚA - DZV 139, fol. J 24–24v, zápis z roku 1619.
- 46) Tamtéž, fol. J 25–28, zápis z roku 1619.
- 47) SÚA - DZV 255, fol. A 2–3.
- 48) SÚA - DZV 299, fol. T 5–7v, zápis z roku 1637.
- 49) SÚA - DZV 307, fol. G 2v–5, zápis z roku 1651.
- 50) SÚA - DZV 313, fol. G 6–8, zápis z roku 1661.
- 51) Tamtéž, fol. T 8–10v, zápis z roku 1662.
- 52) SÚA - DZV 317, fol. G 7–9.
- 53) Tamtéž, fol. G 7, juxta.
- 54) SÚA - DZV 630, fol. R 9–9v.
- 55) SÚA - DZV 317, fol. G 7v–8, juxta.
- 56) SÚA - DZV 395, fol. Q 18–20v, zápis z roku 1682.
- 57) SÚA - DZV 317, fol. G 8–8v, juxta.
- 58) Tamtéž, fol. Q 19v–20, juxta.
- 59) SÚA - DZV 408, fol. M 22–26v, zápis z roku 1702.
- 60) SÚA - DZV 491, fol. C 11–18v, zápis z roku 1712.
- 61) SÚA - DZV 503, fol. E 9–16, zápis z roku 1732.
- 62) SOA Třeboň - Velkostatek Orlík, i. č. 1313.
- 63) SÚA - DZV 596, fol. D 22v–27.
- 64) SÚA - DZV 601, fol. H 29v–J 3, zápis z roku 1776.
- 65) SÚA - DZV 663, fol. F 19v–20v.
- 66) SÚA - DZV 729, fol. K 30v–L 1v.
- 67) SÚA - DZV 290, fol. E 9–F 29.
- 68) Tamtéž, fol. L 5v–6.
- 69) SÚA - DZV 241, fol. H 16v–17.
- 70) SÚA - DZV 685, fol. J 28–K 1, zápis z roku 1791.
- 71) SÚA - DZV 799, fol. C 17v–23, zápis z roku 1801.
- 72) SÚA - DZV 592, fol. O 28–P 1.
- 73) SÚA - DZV 843, fol. C 24v–28v.
- 74) SÚA - DZV 957, fol. B 2v–15v.
- 75) SÚA - DZV 903, fol. L 29v–M 3v.
- 76) SÚA - DZV 907, fol. O 14–20, zápis z roku 1812.
- 77) SÚA - DZV 992, fol. A 28–B 3.
- 78) SÚA - DZV 919, fol. H 26–J 4.
- 79) SÚA - DZV 1027, fol. C 20–25v.
- 80) SÚA - DZV 1060, fol. D 5v–6.
- 81) SÚA - DZV 1116, fol. C 5v–13v.
- 82) SÚA - DV 1150, fol. A 3v–8v.
- 83) SÚA - DZV 1223, fol. B 24v–C 3v, zápis z roku 1835.
- 84) SÚA - DZV 1270, fol. K 20–26.
- 85) SÚA - Úřad desek zemských, Hlavní kniha DZ, i. č. 331, sign. Z I, fol. 306.
- 86) Tamtéž, fol. 307.
- 87) Tamtéž.
- 88) Tamtéž, fol. 308, totéž Katastrální úřad Praha - město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 1590, list B, položka č. 2.
- 89) Katastrální úřad Praha - město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 1590, list B, položka č. 3.
- 90) Tamtéž, položky č. 4 až 15.
- 91) Čeněk Habart, Sedlčansko, c. d., s. 231.
- 92) August Sedláček, Hrad, 15, c. d., s. 152.

- 93) SOA Třeboň – Velkostatek Orlík, mapa č. 76.
 94) Tamtéž, mapa č. 79.
 95) Tamtéž, mapy č. 81 a 82.
 96) Zobrazení zámku na ilustrované mapě J. Světeckého ze 20. let 18. století zobrazuje na svoji primitivnost poměrně věrně a přesvědčivě jak zámek, tak přilehlý hospodářský dvůr. Budovy dvora jsou zde zachyceny polohově a hmotově správně, poměr jejich velikosti a vzdálenosti vůči zámku je však deformovaný. Samotná budova zámku je zobrazena správně ve hmotách, shodují se rovněž počty okenních os jihovýchodní a severovýchodní fasády většího křídla. Menší křídlo má na zobrazení dvě okenní osy na jihovýchodní fasádě (ve skutečnosti je zde pouze jedna okenní osa) a má SV fasádu bez oken (ve skutečnosti jsou zde dvě okenní osy). Zámek má na zobrazení prostou střechu valbovou, ačkoli musel mít v té době již prokazatelně dnešní střechu mansardovou. Poloha dřevěné vřízky na střeše odpovídá skutečnosti.
 97) Znalecký posudek č. 188-28/01 na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků zámku Zahrádka v okrese Příbram, Josef Kyncl, Brno – listopad 2001.
 98) SÚA – DZV 290, fol. E 10-10v.
 99) SÚA – DZV 1116, fol. C 5v-13v.
 100) SÚA – Indikační skica obce Zahrádka, Berounsko 473.
 101) Jedná se o menší z dvojice zazděných otvorů ve východní stěně místnosti č. 108. Detailní popis viz níže.
 102) Viz kapitola Historie
 103) Chodbička, která vznikla původně jako prostor pro obsluhu kamen v jihozápadním koutě kanceláře, napojených na velký komín v jižní stěně menšího křídla byla po zrušení tohoto komína a jeho nahrazení novým tahovým komínem v jiné poloze upravena jako alternativní vstup do místnosti kanceláře přímo ze vstupní haly zámku.
 104) Kuchyně ve formě drobné niky s podestou pro oheň a s odtahem do komína vznikla zřejmě současně s vybudováním nového tahového komína uprostřed dispozice východního dílu menšího křídla – viz popis místnosti č. 212 a 213.
 105) Viz kapitola Historie – popis z roku 1825 se zmiňuje o „*sklepích ve skále tesaných*“.
 106) Příčka mezi místnostmi č. 212 a 213 je po stranách dveřního otvoru ještě prolomena dvěma vpadlými poli stejné výšky. Západní vpadlé pole nejvíce ve zdivu ani v omítce známky dodatečného vložení, druhé vpadlé pole při východní štitové zdi je prokazatelně výplní původně otevřeného otvoru bez výplně. Dokazuje to omítka špalet vpadlého pole, která bez probíhání za výplní pole a je možné ji (se stejnou malířskou úpravou) pozorovat na obou stranách příčky.
 107) Autor popisu se orientuje podle pravé a levé ruky. Jednoznačnost přiřazení jednotlivých částí patra vychází z předpokladu, že výchozí pozici, vůči níž se autor popisu orientuje, je výstup ze schodiště do haly patra. Při porovnávání s popisem je nutné odmyslet si mladší přepříčkování, které učinilo z původního velkého pokoje tři místnosti – č. 206, 207 a 208. Zmiňovaný kabinet lze snad díky záchodu v síle zdi identifikovat s místností č. 205.
 108) Reprezentační části patra jsou myšleny místnosti č. 209 až 213. V popisu z roku 1777 jsou to místnosti na levé straně od výchozí pozice. Celkový počet místností této části je podle popisu 6, oproti pěti skutečným.
 109) Vzhledem k segmentovému tvaru záklenku a k celkovému ztvárnění průchodu je velmi pravděpodobné, že jde o úpravu z 19. století.
 110) Starší omítka je vápenná, pravděpodobně do hladká stáčená dřevěným hladítkem, opatřená na povrchu okrovým vápenným nátěrem, pod nímž prosvítá starší bílý vápenný nátěr. Hrubost omítky je na různých místech rozdílná, charakter vápenných nátěrů je ale jednotný. Na omítce nejsou viditelné stopy dělení fasády. Výjimku tvoří zbytek předrývaného nárožního pásu či bosáže na východní fasádě menšího křídla, při severovýchodním nároží.
 111) Tento dojem alespoň navozuje odhalený detail ukončení starší omítky na severní fasádě, kdy tato omítka probíhá obloukem přes hranu původní koruny zdíva staršího objektu. Detail připomíná úpravu užívanou na koruně vysoké podezdívky, která předstupuje před lic dřevěné stěny na ní uložené.
 112) Tato úvaha vychází z předpokladu, že nové křídlo bylo na západě předsunuto před starší část proto, že bylo potřeba rozšířit nebo alespoň zachovat prostor vnitřního „nádvorí“ objektu. Kdyby byla časová souslednost obou částí opačná, neměl by ústupek logiku, neboť respektování západní linie čelní stranou „nového“ křídla by bylo z hlediska velikosti vnitřního prostoru daleko výhodnější.
 113) Pro předstoupení této části zdíva před linií zbytku jižní stěny menšího křídla není jiné uspokojivé vysvětlení, než že byla přezděna a předsunuta v době výstavby většího dvouraktového křídla (někdy na konci 17. století), na něž navázala.
 114) Tato starší omítka je dochována v neporušeném stavu v prostoru pod 1. podestou vrcholně barokního schodiště. Nelze vyloučit, že stěny byly provázány druhotně a omítka pochází až z doby vzniku mladší ze stěn. Na přesvědčivé posouzení provázanosti zdíva stěn v rohu je viditelný úsek příliš krátký.
 115) Pravděpodobně zde byla severní stěna kuchyně upravována v rámci vrcholně barokní výstavby. Zdá se, že v této stěně byly po stranách dveří dvě kuchyňské niky napojené na dřevěný kouřovod vedený po klenbě do komína v jižní stěně kuchyně. Niky byly pak zazděny v průběhu 19. století.
 116) Viz pozn. č. 22. Vztah zdíva niky expandující formou zvláštního pilířkovitého útvaru až do místnosti č. 110 k okolnímu zdivu svědčí o tom, že nika byla do toho zdíva vlámana a vezděna druhotně.
 117) Provázanost bylo možné ověřovat pouze na interiérové straně, kde je v obou koutech dostatečně opadaná omítka.
 118) Současné vyústění sklepní šíje s prostým kamenným ostěním je těsně svázáno se vstupem z haly (místnost č. 101) do místnosti vybaveným stejným ostěním. Oba těsně sousedící dveřní otvory jsou ve vztahu k příčné zdi mezi středním a východním dílem menšího křídla umístěny tak, že tato zeď musí být oboustranně síkmo vybrána. To je dáno polohou obou otvorů, která je ze západu vynucena nástupním ramenem schodiště, z východu pak obvodovou zdí většího křídla zámku. Na současnou polohu a podobu vstupní partie šíje sklepa je konstrukčně vázáno zaklenutí šíje i celého východního dílu přízemí. V obou klenebných konstrukcích jsou navíc použity místy cihly atypického formátu 13 × 8 × 27 cm, které jsou rovněž užity v záklenku obslužné chodbičky v síle zmíněné vymezující obvodové zdi.
 119) Viz pozn. č. 25.
 120) Příčná zeď je zde evidentně v okolí dveřního otvoru přestavována jak ve vrcholně barokní fázi, tak ještě v 19. století. Zdá se však, že umístění kuchyně v této pozici je tradiční, a že silná vrstva sazí a dehtu poukazuje na provoz s ohněm v tomto místě i v nejstarších fázích existence tohoto křídla.
 121) Viz pozn. č. 5.
 122) Špaleta otvoru je prokazatelně přezdívaná v rámci vrcholně barokní výstavby, neboť na vnější straně přechází plynule v cihelnou plentu, která překrývá starší opekovanou omítku (viz pozn. č. 21). Je ale nepravděpodobné, že by byl tehdy otvor cíleně takto zvětšen. Pravděpodobně byla pouze přezděna tvarově nevyhovující špaleta, a dnešní dimenze otvoru se proto od původní příliš lišit nemůže.
 123) Příčka stojí na klenbě rovnoběžně s průběžnými ložnými sparami cihel.
 124) V této nejjižnější části západní fasády probíhá silná cihelná plenta od terénu až po hlavní římsu a vytváří mimo jiné zadní stěnu záchodu v síle zdi v kabinetu – místnost č. 205.
 125) Čeněk Habart, Sedlčansko, o. c. v pozn. 3, s. 231.
 126) Viz poznámka č. 2.
 127) Popis z roku 1825 zmiňuje byty a kanceláře v přízemí zámku. Stěží lze předpokládat, že by v kanceláři byla zapotřebí kuchyňská nika. Navíc o této části přízemí mluví již popis z roku 1777 jako o místě, „*tam co bývala kancelář*“.
 128) To vyplývá z faktu, že v popisu z roku 1825 je ještě kaple zmiňována jako existující, dokonce včetně vybavení „*vzácným obrazem*“, podle rukopisu od velkého mistra“.

FESTEN UND DAS SCHLOSS IN ZAHRÁDKA BEI PETROVICE

Das Schloss in Mladotas Zahrádka bei Petrovice gehört unter den Sitzen des niederen Adels in dem Gebiet der mittelböhmisches Region Sedlčany zu den reizendsten. Es ist erstaunlich, dass ihm in der Fachliteratur bisher keine größere Aufmerksamkeit gewidmet wurde. Im Jahre 2000 wurde im Rahmen der institutionellen Forschung, der Forschungsaufgabe „Kleinere Herrnsitze“ unter der Schirmherrschaft des Denkmalinstituts für Mittelböhmen eine umfangreiche Denkmaldokumentation des Schlosses, mitsamt dem anliegenden Wirtschaftshof, verarbeitet. Nachfolgend wurde auch die komplette Archivrescherche verarbeitet. Im Verlauf der folgenden zwei Jahren wurde die Erkenntnis des Schlossobjektes noch vertieft, einerseits durch die Durchführung von Sonden auf Schlüsselstellen der Disposition des unaufhaltsam zerfallenden Schlosses, andererseits durch die Probenabnahme für die dendrochronologische Datierung der Holzkonstruktionen. Die gesammelten Informationen haben dann ermöglicht eine wenigstens partielle Synthese, deren Ergebnisse der Artikel bringt, zu machen.

Die Geschichte des Schlosses wurde früher von August Sedláček und nachfolgend von Čeněk Habart verarbeitet. Sedláček hat sich vor allem der älteren Geschichte von Zahrádka gewidmet, wobei er das 18. Jahrhundert schon nur rahmenweise verarbeitete und das 19. Jahrhundert völlig weggelassen hat. Čeněk Habart, der wahrscheinlich eine Reihe von Informationen von Sedláček übernommen hat, hat die Geschichte des Schlosses bis zu den 20er Jahren des 20. Jahrhunderts gebracht, wobei ihm jedoch, besonders in der Geschichte des 18. Jahrhunderts, eine Reihe von Irrtümern unterlaufen ist. Beide Autoren gehen überdies in der Lokalisation der ältesten Feste in Zahrádka auseinander. Während sie A. Sedláček in den anliegenden Wirtschaftshof situiert, führt Č. Habart an, dass die ursprüngliche Feste außerhalb des heutigen Schlossareals, auf der kleinen Anhöhe nördlich vom Schloss, stand. Die neue Archivrescherche hat die älteste, von Sedláček ausführlich verarbeitete Geschichte von Zahrádka nur in Details ergänzt. In der Frage der Stelle der ältesten Feste neigt er eher zu der Habart Version. Sie hat jedoch ganz grundlegende Informationen für die Geschichte des Gutes und Herrnsitzes in Zahrádka im 18. und 19. Jahrhundert gebracht. Sie hat vor allem die Übersicht des Wechsels der Besitzer im Verlauf des 18. Jahrhunderts ergänzt, korrigiert und präzisiert und zum erstenmal die vollständige Geschichte des Schlosses im 19. Jahrhundert geboten. Völlig neu hat sie dann zwei Beschreibungen des Schlosses aus den Jahren 1777 und 1825, deren Interpretation für die Analyse der Entwicklung der Dispositionen grundlegend war, gebracht. Eine grundlegende Bedeutung hat gleichfalls die Entdeckung einiger Abbildungen von Zahrádka auf den Landkarten aus dem ersten Drittel des 18. Jahrhunderts.

Das Schloss in Zahrádka ist ein barocker zweiflügeliger Bau mit dem Mansardendach. Es bildet die Westseite des ausgedehnten Wirtschaftshofes, der sich in der nördlichen Hälfte der Gemeinde Zahrádka befindet. Die Untersuchung hat entdeckt, dass das heutige Schlossgebäude einen Teil eines älteren Objektes in sich verbirgt, wahrscheinlich eine Renaissance- oder frühbarocke Feste. Diese Feste ist zweifellos schon selbst ein Ergebnis von mehreren Phasen des Aufbaus gewesen. Wir setzen voraus, dass der älteste Teil das Erdgeschoss des kleineren Schlossflügels ist, der als ein selbstständiges Eintraktobjekt mit der dreiteiligen Disposition am ehesten um die Wende des 16. und 17. Jahrhunderts entstand. Im Verlauf des 17. Jahrhunderts wurde dann dieses Gebäude in der südlichen Richtung durch den Anbau eines weiteren Objektes, etwa im Ausmaß des westlichen Teils des größeren Schlossflügels, erweitert. Zu markanten Herrichtungen dieses schon zweiflügeligen, aber am ehesten immerzu erdgeschossigen Objektes, ist wahrscheinlich noch um die Wende des 17. und 18. Jahrhunderts gekommen. In dieser Zeit wurde der Südflügel offensichtlich erweitert und er hat dann die Breite der ganzen drei Achsen der südlichen Fassade des heutigen Schlosses eingenommen. Es scheint gleichfalls, dass man auch mit der Aufstockung dieses Flügels um ein Stockwerk rechnete. Wir können aber mit Sicherheit nicht sagen, inwieweit dieser Umbau realisiert und vollendet wurde. Das Objekt hat einen rauen Kalkputz mit dem ockergelben Anstrich und mit der eingegrabenen Verzierung (wahrscheinlich Bossage) an den Ecken gehabt.

Im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts ist dann zum Umbau der einstigen Feste zum prunkvollen barocken Schloss gekommen. Dendrochronologisch datierte Holzproben von Decken- und Dachstuhlkonstruktionen des Schlosses belegen, dass die für den Bau des Schlosses verwendeten Bäume, im Jahre 1720 gefällt wurden. Der Aufbau verlief also in den nächsten folgenden Jahren. Im Jahre 1727 haben wir durch die Abbildung auf der Karte von J. J. Světecký die Existenz des Schlosses praktisch in der heutigen Gestalt nachgewiesen. Das Schloss ließ František Josef Mladota bauen. Der Bau war sicher sehr kostspielig. Interessant ist das architektonische Konzept der neu gebauten barocken Disposition gewesen, die um die Pfeilertreppe mit attraktiven Raumdurchblicken und im Stockwerk dann um den großen Gesellschaftsalon komponiert wurde. Die Architektur des Salons wurde auf dem barocken illusionistischen Spiel mit perspektivischen Täuschungen aufgestellt. Der Salon wurde noch dazu mit dem Exterieur durch eine Terrasse verbunden, von der, wie es eine der historischen Beschreibungen anführt, eiserne Treppe in den Schlosspark führte. Es ist zweifellos, dass der Bauherr bemüht war, mit der Zeit nicht nur in dem stilistischen, sondern auch in dem technischen Niveau zu gehen, durch die Benutzung der progressiven Technologien wie Decken der Wienerkonstruktion in allen neuen Schlossräumen und Eisen (wahrscheinlich Gusseisen), das für die Treppe bei der Gartenterrasse benützt wurde.

František Josef Mladota verkaufte das Schloss im Jahre 1731. Bis zum Ende des 18. Jahrhunderts wurde es schon nicht mehr bedeutend

umgebaut. Gegen Ende des Jahrhunderts wurde die laufende Instandsetzung offensichtlich vernachlässigt, weil die Beschreibung aus dem Jahre 1777 das Dach, die Fenster und Öffnungen als mangelhaft anführt. Zur Wende des 18. und 19. Jahrhunderts wurde Zahrádka zum Gegenstand der Eigentumsspekulationen und auf dem Gut stockten ständig wachsende Schulden. Erst in den 20er Jahren des 19. Jahrhunderts wurde das Schloss wieder emporgehoben. Die Beschreibung aus dem Jahre 1825 führt an, dass alle Schlossgemächer nach dem neuesten Geschmack ausgemalt wurden, dass hier neue Parketten sind und das Schloss neu und geschmackvoll eingerichtet ist. Die Untersuchung hat bestätigt, dass in dieser Zeit alle Fenster im Stockwerk des Schlosses, ein Teil der Fenster im Erdgeschoss und die meisten Innentüren ausgetauscht wurden. Aus praktischen Gründen wurden damals einige Arkaden der Pfeilertreppe geblendet, wodurch die Architektur des Schlosses markant ärmer gemacht wurde. Es ist gleichfalls zu der partiellen Modernisierung der Heizung gekommen, infolgedessen auf einigen Stellen neue Schornsteine eingebaut wurden.

Kurz nach 1825 wurde die Schlosskapelle der hl. Anna aufgehoben, deren Lage im Schloss nicht eindeutig bestimmt wurde. Im Rahmen der Untersuchung wurde sie durch die Analyse der Beschreibungen in der Kombination mit Fundsituationen auf der Stelle in den westlichen Teil im Stockwerk des kleineren Flügels (Raum Nr. 210) lokalisiert. Keine bedeutungsvolle Spuren der ursprünglichen Funktion sind hier aber erhalten geblieben.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden einige größere Räume im Stockwerk und im Erdgeschoss durch Trennwände geteilt. Der letzte größere Baueingriff war der Durchschlag eines neuen Eingangs in der südlichen Schlossfassade, der mit der Trennung der Wohnung im Erdgeschoss des südlichen (größeren) Flügels von dem Rest der Schlossdisposition im Zusammenhang stand.

Nach 1948, als das Schloss den ursprünglichen Besitzern enteignet wurde, ist zu seiner allmählichen Degradation gekommen. Das Objekt wurde von verschiedenen Landwirtschaftsbetrieben ausgenutzt. Im Jahre 1969 wurde es definitiv verlassen und seit der Zeit wurde es nicht erhalten und es wurde baufällig. Selbst die Restitution nach 1989 hat die erforderliche Änderung nicht gebracht. In der Mitte der 90er Jahre ist das Dach über dem kleineren Schlossflügel eingestürzt und seit der Zeit zerfällt das heruntergekommene Objekt unaufhaltsam.

Im Jahre 2001 wurde das Schloss mit dem Wirtschaftshof verkauft. Der neue Besitzer des Schlosses und des Gutes hat um die Abhebung des Denkmalschutzes und um die Genehmigung zur Demolierung des Objektes ersucht. Es droht so der absolute Untergang dieses wertvollen Kulturdenkmals. Auf ein glückliches Ende kann man hier tatsächlich nur hoffen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Zahrádka (Kreis Příbram/Pibrams), Ansicht vom Südosten von dem Raum des Wirtschaftshofes (Zustand in den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts, Original hinterlegt im Fotoarchiv NPÚ-UOPSC).

Abb. 2: Zahrádka, Ausschnitt aus der Katasterkarte des Dorfes aus dem Jahre 1839. Den Kern des Dorfes mit der längs zwei Wege erstreckten Bebauung bildete das Areal des Meierhofes, situiert in seinem nördlichen Teil. Der ausgedehnte, dreiflügelige Hof mit dem Eingang im Süden wurde im Westen durch ein mittelgroßes Schlossgebäude auf dem Grundriss des Buchstabens „L“, dessen nördliche, mit einem Balkon versehene Fassade sich in einen kleinen Park wendete, abgeschlossen. Bei dem nördlichen Rand der Bebauung ist die vorausgesetzte Lage des älteren Sitzes in Zahrádka bezeichnet. Schraffiert sind Objekte aus unverbrennbarem und punktiert aus verbrennbarem Material, voll Wasserflächen und Ströme bezeichnet (Zeichnung J. Úlovec).

Abb. 3: Zahrádka, ungenaue Abbildungen des Schlossgebäudes auf den Karten aus der Zeit vor 1736 (Zeichnung J. Úlovec).

Abb. 4: Zahrádka, zwei Abbildungen des Schlosses auf den Karten, die J. J. Světecký im Jahre 1727 ausgefertigt hat. Im Unterschied zu vorherigen Abbildungen sind diese sehr treu. Das Schloss ist auf ihnen als ein zweiflügeliges einstöckiges Objekt mit dem Türmchen über dem Südflügel abgebildet.

Abb. 5: Zahrádka, Grundriss des Erdgeschosses des Schlosses mit bezeichneten Entwicklungsphasen: gekreuzte Schraffierung bedeutet das zur Wende des 16. und 17. Jahrhunderts hypothetisch gelegte Mauerwerk, unterbrochene einfache Schraffierung das in die zweite Hälfte des 17. Jahrhunderts hypothetisch gelegte Mauerwerk, zweifache Schraffierung bedeutet das Mauerwerk aus den 20er Jahren des 18. Jahrhunderts, punktiert das Mauerwerk aus dem 19. Jahrhundert. (Zeichnung P. a. J. Veselý)

Abb. 6: Zahrádka, Grundriss der Keller des Schlosses.

Abb. 7: Zahrádka, Grundriss des Stockwerkes des Schlosses mit bezeich-

neten Entwicklungsphasen. Bezeichnung gleich wie bei der Abb. 5.

Abb. 8: Zahrádka, nördliche Schlossfassade. Auf dem Foto sind alle wesentlichen Tatsachen lesbar. Die Fassade hat im Erdgeschoss keine architektonische Gliederung. Im linken Teil ist die Fläche des älteren Verputzes deutlich. Symmetrisch, an den Seiten der Öffnung in der Achse auslaufende Pfeiler mit Nischen sind Reste der eingegangenen Terrasse, deren Umfang durch die Unterbrechung des Kordongesimses begrenzt ist. Im Stockwerk sind teilweise zugemauerte französische Fenster des Salons und im rechten Teil der Aufnahme große verblendete Flächen der Fassade gut deutlich (Foto J. Veselý).

Abb. 9: Zahrádka, westliche Schlossfassade. Im zentralen Teil ist im Erdgeschoss, rechts von den Stützen der ältere Verputz, im Stockwerk dann das System von drei Fensterbögen über dicht angrenzenden Fenstern sichtbar (Foto J. Veselý).

Abb. 10: Zahrádka, Eingangshalle des Schlosses. Arkade der Treppe im Erdgeschoss mit kleeblattförmigen Deckbögen (Original hinterlegt im Fotoarchiv SPÚŠČ).

Abb. 11: Zahrádka, Raum Nr. 209 (wahrscheinlich Speisesaal), Ansicht der zugemauerten Öffnung mit dem hölzernen Geländergriff in der östlichen Wand des Schlosses (Foto J. Veselý).

Abb. 12: Zahrádka, Südstrichwand des Schlosses. Zustand in den 60er Jahren des 20. Jahrhunderts, Original hinterlegt im Fotoarchiv NPÚ-ÚOPŠČ.

Abb. 13: Zahrádka, Detail der Westfassade. Auf dem Foto ist die sekundäre Beziehung der Stützen und der Einfassung der Fensterleibung zu dem älteren Verputz sichtbar. Deutlich ist gleichfalls die waagrechte Phasenfuge im Niveau des Gipfels der Stütze, identisch mit der scharfen Abgrenzung des älteren Verputzes (Foto J. Veselý).

Abb. 14: Zahrádka, Vermessung der westlichen Schlossfassade (Investis 1975). Auf der Abbildung ist die Absenz der architektonischen Gliederung und die Unregelmäßigkeit in der Plazierung der Fenster im Erdgeschoss sichtbar. Es ist hier auch die ursprüngliche Gliederung und Verzierung der Fassade im Stockwerk klar deutlich, heutzutage fast spurlos eingegangen – vgl. Abb. 9.

Abb. 15: Zahrádka, Detail der Westfassade. Unter dem herabgefallenen Verputz über drei Fenstern im Stockwerk sind dreifache Fensterbögen sichtbar – zwei aus Ziegeln und einer aus Stein über jedem Fenster.

Abb. 16: Zahrádka, Detail der Korrelation der Wände und des älteren Verputzes in der Ecke unter dem Treppenpodest. Das Mauerwerk unter dem Niveau des Podestträgers ist in der Ecke verbunden, der ältere Verputz in der Ecke geht in der Form des verschmierten Mörtels in den Fugen und der Tünche über (Foto J. Veselý).

Abb. 17: Zahrádka, westliche Wand der Küche (Raum Nr. 109) nach dem Absturz des Gewölbes. Auf der Aufnahme sind zwei Schichten des älteren Grobputzes, zu den das Gewölbe angemauert wurde, sichtbar (Foto J. Veselý).

Abb. 18: Zahrádka, Gewölbe im Raum Nr. 106. Links ist ein Gurt an der Nordwand, in dem Gewölbefeld dann ein feiner Grat der Durchdringung der Gewölbeflächen zu sehen. Rechts ist eine jüngere Trennwand mit dem gedrückten Gurt sichtbar, die das Gewölbe auf der Stelle der Trennwand zwischen den Räumen Nr. 205 und 206 unterstützt (foto J. Veselý).

Abb. 19: Zahrádka, Rest einer Fensteröffnung mit der Steinumrahmung in dem Sockelteil der südlichen Schlossfassade. Sowohl die Säule, als auch der Sturz sind offensichtlich in der ursprünglichen Position, wie es der anschließende Falz der Innenkante der ehemaligen Öffnung zeigt (Foto J. Veselý).

Abb. 20: Zahrádka, Raum Nr. 210, typische Konstruktion eines falschen geraden Sturzes der Fensternische in dem Teil des Schlosses, der zweifellos aus den 20er Jahren des 18. Jahrhunderts stammt. (Foto J. Veselý)

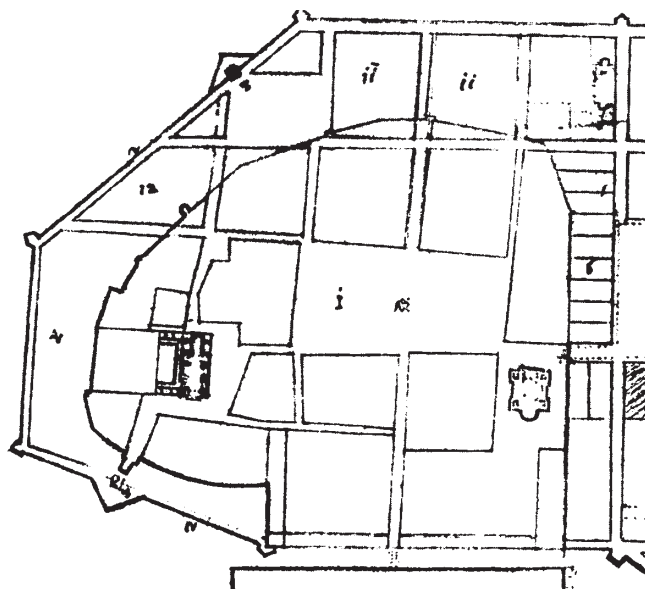
(Übersetzung J. Kroupová)

OPEVNĚNÍ MĚSTA JIČÍNA V 16. STOLETÍ

PETR ULIČNÝ

Z renesančního opevnění města Jičína se dodnes dochovaly jen některé, i když významné části, k nimž zejména náleží jedna z dominant města – věžovitá Valdická brána. Podobu většiny dnes chybějících částí této fáze opevnění je možné doplnit díky bohaté ikonografické dokumentaci, a poskládat tak jeho téměř úplný obraz. Poprvé bylo městské opevnění zakresleno již na nerealizovaném regulačním plánu rozšíření Jičína z roku 1633 od Niccolo Sebgregondiho a na dalších plánech k dílčím úkolům velkolepé přestavby města za Albrechta z Valdštejna. Další cenné údaje přináší četná ikonografie z poloviny 18. století, zejména axonometrický pohled od jičínského stavitele Josefa Sikory z roku 1756 a plán Paula Wilhelma Ferdinanda de Bohna z roku 1743. Takto uceleně podaný pohled je proto cenným příspěvkem k výzkumu opevnění českých měst. Studium průběhu opevnění také může mnohé napovědět o urbanistickém vývoji samotného města.¹⁾

Město Jičín leží na dně dlouhé kotliny, strážené ve středu pevnými hrady Veliš, Kumburk, Brada a Bradlec, ležícími na vrcholech hřbetů, rámujičích kotlinu. Protože se nedochovala základací listina, spojovala starší literatura patrně na základě mylné domněnky založení města Jičína s povýšením vsi Židínaves na město, které si roku 1302 u krále Václava II. vymohl kladský purkrabí Beneš z Vartemberka.²⁾ Město Jičín je poprvé bezpečně uváděno až v roce 1304, kdy přešlo z držení Lva z Konecchlumí do královských rukou. Nedlouho poté, v roce 1316, bylo město zastavěno Půtovi z Frýdlantu, aby se po dalším četném zastavování dostalo do držení Vartemberků, kteří jej

Obr. 1: Jičín. Niccolo Sebgregondi. Plán na rozšíření města. 1633. NPÚ Praha, F 69313, (foto O. Hülmerová, 1955).